

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových a environmentálních studií

Monika Šáchová

Turecko a indikátory udržitelného rozvoje

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Nikola MEDOVÁ

Olomouc 2021

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá problematikou indikátorů udržitelného rozvoje v Turecku. Míra rozvoje je měřena pomocí Indexu lidského rozvoje (HDI), který se skládá ze tří indikátorů, jimiž jsou: očekávaná délka života, délka studia a příjem obyvatel. Práce představí problematiku rozvoje se zaměřením na Turecko po nastoupení nynějšího prezidenta R.T. Erdoğana k moci. Dále jsou rozebírány jednotlivé indikátory ve zkoumaném časovém horizontu a následuje jejich analýza. Cílem této práce je zjistit, do jaké míry je Turecko rozvinutý stát a jak se dané hodnoty měnily ve vztahu s politickou situací v zemi.

Klíčová slova

Turecko, rozvoj, Index lidského rozvoje, zdraví, vzdělání, životní standard, Erdoğan

Abstract

This bachelor thesis focuses on indicators of sustainable development in Turkey. The level of development is measured by Human Development Index (HDI), that consists of three indicators involving life expectancy, expected years of schooling and GNI per capita. The thesis presents the issue of development in Turkey before and after R. T. Erdoğan was elected as a head of the state. Furthermore, selected indicators in the examined time horizon are analyzed. The aim of this thesis is to find out to what extent Turkey is a developed state and how given values have changed in relation to the political situation in the country.

Keywords

Turkey, development, Human Development Index, health, education, living standard, Erdoğan

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci napsala samostatně a veškeré zdroje, které byly použity, jsem uvedla v seznamu použité literatury na konci dokumentu.

V Olomouci dne 8. dubna 2021

.....

Podpis

Chtěla bych poděkovat vedoucí mé bakalářské práce paní magistře Medové za neustálou asistenci, podporu a cenné rady během mého psaní. Dále bych chtěla poděkovat panu doktoru Schlossarkovi za ochotu při kontrole správnosti veškerých výpočtů a grafů.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Monika ŠÁCHOVÁ**
Osobní číslo: **R18400**
Studijní program: **B1301 Geografie**
Studijní obor: **Mezinárodní rozvojová studia**
Téma práce: **Turecko a indikátory udržitelného rozvoje**
Zadávající katedra: **Katedra rozvojových a environmentálních studií**

Zásady pro vypracování

BP se zabývá problematikou indikátorů udržitelného rozvoje v Turecku. Míra rozvoje je měřena pomocí Indexu lidského rozvoje (HDI), který se skládá ze tří indikátorů, jimiž jsou: očekávaná délka života, délka studia a příjem obyvatel. Práce představí problematiku rozvoje se zaměřením na Turecko po nastoupení nynějšího prezidenta R.T. Erdogana k moci. Dále jsou rozebírány jednotlivé indikátory ve zkoumaném časovém horizontu a následuje jejich analýza. Cílem této práce je zjistit, do jaké míry je Turecko rozvinutý stát a jak se dané hodnoty měnily ve vztahu s politickou situací v zemi.

Rozsah pracovní zprávy: **10 – 15 tisíc slov**
Rozsah grafických prací: **dle potřeby**
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

WORLD BANK. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/country/turkey?view=chart>

Heper, M., & Toktas, S. (2003). Islam, modernity, and democracy in contemporary Turkey: The case of Recep Tayyip Erdogan. *The Muslim World*, 93(2), 157-185.

Görener, Aylin S., and Meltem S. Ucal. „The personality and leadership style of Recep Tayyip Erdogan: Implications for Turkish foreign policy.“ *Turkish Studies* 12.3 (2011): 357-381.

Sorman, A., & Uras, A. (2007). A national assessment of sustainable development indicators in Turkey with examples of Local Scale Modeling using a Systems Dynamics Approach. *Master's Programme in International Environmental Science, LUMES-Lund University, Lund, Sweden*.

Karatay, A., Erdogan, E., Semerci, P. U., & Muderrisoglu, S. (2016). Turkey in between: The continuing search for development. In *The state of social progress of Islamic societies* (pp. 237-265). Springer, Cham.

Alkireová, S., Santosová, M. (2010). Acute Multidimensional Poverty: A New Index for Developing Countries. Oxford Poverty and Human Development Initiative Working Paper č. 39, 2010. Stantonová, E. (2007). Human Development Index: History. Amherst, USA: University of Massachusetts

Adelle, C., & Pallemmaerts, M. (2009). Sustainable development indicators: An Overview of Relevant Framework Programme Funded Research and Identification of Further needs in view of EU and International Activities. European Commission. European Research Area [Online]. Dostupné z: http://www.eurosfairer.prd.fr/7pc/doc/1274173355_sustainable_development_indicators_7pc.pdf

Costanza, R., Hart, M., Kubiszewski, I., & Talberth, J. (2014). A Short History of GDP: Moving Towards Better Measures of Human Well-being. *Solution*, 5(1), 91-97. [Online]. Dostupné z: <https://www.thesolutionsjournal.com/article/a-short-history-of-gdp-moving-towards-better-measures-of-human-well-being/>

Syrovátka, M. (2008). Jak (ne) měřit kvalitu života: Kritické pohledy na index lidského rozvoje. *Mezinárodní vztahy*, 43(1), 9-37.

UNDP, Dostupné z: <http://hdr.undp.org/en/data>

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Nikola Medová**
Katedra rozvojových a environmentálních studií

Datum zadání bakalářské práce: **7. května 2020**
Termín odevzdání bakalářské práce: **25. dubna 2021**

L.S.

---

doc. RNDr. Martin Kubala, Ph.D.
děkan

---

doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 7. května 2020

Obsah

Seznam grafů.....	9
Seznam obrázků.....	10
Seznam zkratk.....	11
Úvod.....	12
Cíle a metody.....	13
1. Udržitelný rozvoj a Index lidského rozvoje (HDI).....	15
1.1. Udržitelný rozvoj.....	15
1.1.1. Cíle udržitelného rozvoje (SDG) v Turecku.....	16
1.1.2. Index lidského rozvoje (HDI).....	16
2. 90. léta v Turecku.....	18
3. Turecko po roce 2003.....	24
3.1. Osobnost R. T. Erdoğana.....	24
3.2. Turecko pod vládou Erdoğana a AKP.....	25
3.3. Erdoğan prezidentem.....	28
4. Index lidského rozvoje v Turecku.....	32
4.1. HDI v 90. letech.....	33
4.2. HDI po roce 2003.....	35
5. Indikátory UR v letech 1990-2002.....	37
5.1. Dimenze zdraví.....	37
5.2. Dimenze vzdělávání.....	39
5.3. Dimenze životního standardu.....	41
6. Indikátory UR od roku 2003 po současnost.....	43
6.1. Dimenze zdraví.....	43
6.2. Dimenze vzdělávání.....	45
6.3. Dimenze životního standardu.....	48
7. Komparace HDI v Turecku před a po nástupu R. T. Erdoğana k moci.....	50
7.1. Zdraví.....	51
7.2. Vzdělávání.....	52
7.3. Životní standard.....	53
ZÁVĚR.....	55
Seznam literatury.....	57

Seznam grafů

Graf 1: Vývoj HDI v Turecku do roku 2002, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.	33
Graf 2: Vývoj HDI podle rychlosti růstu v %, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.	34
Graf 3: Vývoj HDI v Turecku po roce 2003, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.	35
Graf 4: Vývoj HDI z hlediska rychlosti růstu v %, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.	36
Graf 5: Očekávaná délka života v Turecku v 90. letech, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.	38
Graf 6: Očekávaná délka vzdělávání v Turecku v 90. letech, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.	40
Graf 7: Střední délka vzdělání v Turecku v 90. letech, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.	41
Graf 8: Vývoj HNP per capita, v paritě kupní síly v Turecku během 90. let, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.	42
Graf 9: Vývoj HNP v Turecku z hlediska rychlosti růstu, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP. ..	42
Graf 10: Očekávaná délka života v Turecku od roku 2003, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.	45
Graf 11: Očekávaná délka vzdělávání v Turecku od roku 2003, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.	47
Graf 12: Střední délka vzdělání v Turecku od roku 2003, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.	47
Graf 13: Vývoj HNP per capita, v paritě kupní síly v Turecku od roku 2003, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.	48
Graf 14: Vývoj HNP v Turecku z hlediska rychlosti růstu, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.	49

Seznam obrázků

Obrázek 2: Index lidského rozvoje v Turecku napříč jednotlivými provinciemi. 2010. (ZDROJ: Daniell, J. E. at al., 2011)	32
---	----

Seznam zkratk

AKP – Strana spravedlnosti a rozvoje (Adalet ve Kalkinma Partisi)

EU – Evropská Unie (European Union)

HDI – Index lidského rozvoje (Human Development Index)

HNP – Hrubý národní produkt

IBRD – Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj (International Bank for Reconstruction and Development)

IDA – Mezinárodní asociace pro rozvoj (International Development Association)

OECD – Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (Organisation for Economic Co-operation and Development)

OSN – Organizace spojených národů

PPP – Parita kupní síly (Purchasing Power Parity)

SDG – Cíle udržitelného rozvoje (Sustainable Development Goals)

UNDP – Rozvojový program OSN (United Nations Development Programme)

UR – Udržitelný rozvoj

Úvod

Již od roku 1923, kdy došlo ke vzniku Turecké republiky a především sekularizaci země, díky které bylo dosaženo oddělení náboženství od politiky a rozhodování v zemi, se Turecko čím dál více blížilo charakteru moderních evropských zemí. S novým tisíciletím však přišla náhlá změna, která Turecko pomalu, ale jistě vrací do starých kolejí. Do čela země byl zvolen proislámský premiér, který opět zavedl náboženství do každodenního života v Turecku, čímž zemi odvrátil od prozápadního a demokratického směřování a moderního pojetí země. V neposlední době lze z různých zdrojů pozorovat aktuální dění v Turecku, které způsobuje bouřlivé diskuse. Ať už se jedná například o nepokoje z roku 2013, pokus o politický převrat, který se udál v roce 2016, či různé kontroverzní činy ze strany prezidenta, jako je například odstoupení od istanbulské úmluvy proti násilí na ženách, nebo snahy o zakázání interupce. Mimo tyto konkrétní situace se však země potýká také s porušováním lidských práv a patrným omezováním lidské svobody. Toto dění v zemi s sebou nese i značné dopady na společnost, která se v daném prostředí nachází. Proto je práce zaměřena na lidskou společnost v Turecku a její vývoj. K analýze úrovně rozvoje v zemi byl zvolen Index lidského rozvoje, který zahrnuje tři nejdůležitější oblasti ve vývoji každého jedince. První oblastí je vzdělání, které má možnost nabídnout lidem širší škálu příležitostí pro budoucí uplatnění v kariérním životě. Druhou významnou oblastí je zdraví, které lidem umožňuje fungovat v rámci společnosti a třetí oblastí je životní standard, který podmiňuje zařazení do společnosti. Všechny tyto tři oblasti jsou navzájem propojeny a určují do jaké míry je společnost vyvinuta. Za účelem komparace se práce zaměřuje na třicetileté období od vzniku Indexu lidského rozvoje. V první části práce bylo nutné zmínit především politické pozadí a aktuální dění v zemi, jak před nástupem R. T. Erdoğanova k moci tak i během jeho vlády. Následně jsou rozebrány jednotlivé indikátory a celková úroveň lidského rozvoje v Turecku během obou období. Klíčovou kapitolou této práce je komparace jednotlivých oblastí rozvoje z období před a po nástupu R. T. Erdoğanova k moci a následné vyhodnocení, ve kterém ze zmíněných období došlo k efektivnějšímu vývoji lidské společnosti v zemi.

Cíle a metody

Cílem této práce je analyzovat vývoj úrovně společnosti v Turecku z hlediska Indexu lidského rozvoje, který je postaven na základě indikátorů udržitelného rozvoje z oblasti zdraví, vzdělání a životního standardu. Časovým vymezením této analýzy je 30letý interval, jehož počátkem je rok 1990, neboť od tohoto roku lze získat souhrnné záznamy dat týkajících se pozorovaných indikátorů v zemi, a končí současností. Fakticky je tento interval rozdělen na období před nástupem prezidenta Erdoğan k moci a období jeho vlády. Konkrétněji je cílem práce zjistit, do jaké míry došlo během vlády R. T. Erdoğan k rozvoji země z hlediska HDI a porovnat hodnoty s předchozím obdobím. V neposlední řadě je práce zaměřena také na vývoj politického prostředí země a jeho vlivu na rozvoj společnosti.

Teoretická část je vypracována především na základě rešerše literatury a kompilace. Praktická část se zaměřuje na analýzu dat, která je postavena na dvou hlavních zdrojích. Prvním z nich je Rozvojový program OSN (United Nations Developing Programme, UNDP). Jedná se o program, který byl vytvořen OSN v roce 1966 a jeho hlavním úkolem je koordinování rozvojové činnosti. UNDP funguje ve 170 zemích světa a pomáhá jim s vymýcením chudoby a snižováním nerovností. Také pomáhají v rozvoji politických systémů, vůdčích dovedností, partnerství a také budování pružnosti za účelem dosahování výsledků v udržitelném rozvoji v daných zemích. Každý rok vydává UNDP zprávy týkající se všech členských zemí, které zahrnují informace o jejich úrovni rozvoje včetně již zmíněného a pro tuto práci relevantního Indexu lidského rozvoje, počítaje indikátory, ze kterých se index skládá (UNDP, 2020).

Druhým velmi podstatným zdrojem pro vypracování této práce je Světová banka, která také spadá pod OSN a je tvořena pěti organizacemi. A to Mezinárodní bankou pro rekonstrukci a rozvoj (IBRD), Mezinárodní asociací pro rozvoj (IDA), Mezinárodní finanční korporací (IFC), Multilaterální agenturou pro investiční záruky (MIGA) a Mezinárodním centrem pro řešení investičních sporů (ICSID). Společně mají za úkol snižovat chudobu a zlepšovat životní podmínky po celé zemi. Stejně jako UNDP i Světová banka vydává každý rok zprávy, ale především aktualizuje data ze všech zemí, která se jakkoliv týkají rozvoje. Pro tuto práci jsou nejvíce relevantní data zobrazující indikátory, které doplňují

již zmíněné dimenze obsáhlé v Indexu lidského rozvoje. Konkrétně se jedná o data informující o nezaměstnanosti, míře chudoby, mateřské a kojenecké úmrtnosti atp. (MFCR, 2020).

Jako další zdroj pro tato data v některých oblastech sloužil i Turecký statistický úřad, nicméně jeho funkce byla pouze doplňková. Data udávaná Tureckým statistickým úřadem se totiž mnohdy svými metodami a jednotkami měření liší od světově uznávaných organizací, které se zabývají touto problematikou. Proto byl tento zdroj z důvodu zachování mezinárodní integrace a porovnatelnosti použit pouze okrajově.

Jedná se tedy o kvantitativní výzkum formou sběru dostupných dat a následovné indukce¹. Způsob vyhodnocování probíhal v podobě sbírání informací a poté dat v kontextu dané problematiky, které byly na základě výsledného celku zhodnoceny a porovnány mezi jednotlivými obdobími. Díky indukční metodě bylo možno zhodnotit, do jaké míry je země rozvinuta.

---

¹ Způsob vyhodnocování teoretických informací na základě získaných dat. Opakem je dedukce, kdy data bývají vyhodnocována na základě teorie.

1. Udržitelný rozvoj a Index lidského rozvoje (HDI)

1.1. Udržitelný rozvoj

Existuje spousta definic, které se snaží popsat a definovat pojem udržitelný rozvoj a jeho celkový koncept. S jednoduchým a zároveň výstižným popisem přišla v roce 1987 Gro Harlem Brundtland, jejíž slova zní: „*Udržitelný rozvoj je takový rozvoj, který naplňuje potřeby přítomných generací, aniž by omezil schopnost budoucích generací naplňovat potřeby své.*“ Tato definice se stala i definicí uznávanou OSN. Ačkoliv lze říct, že je tato definice poměrně obsáhlá a nekonkrétní, vystihuje celou podstatu udržitelného rozvoje. Jedná se tedy o lidskou strategii, jak se dále rozvíjet, aniž by to bylo na úkor okolního prostředí, což by v budoucnu mohlo negativně ovlivnit životy budoucích generací. Lze jej také chápat jako upevňování harmonických vztahů nejen mezi lidmi navzájem, ale také mezi lidmi a přírodou. Tato tvrzení jsou velmi obsáhlá, ale dokážou posloužit k vytvoření představy o dané problematice a konceptu udržitelného rozvoje (Nováček, 2010).

Ačkoliv jedny z prvních známek týkajících se udržitelného rozvoje vznikaly již od 18. století, největšího pokroku se konceptu dostalo v posledních několika dekadách. Průlomovým okamžikem byl rok 1972, kde se ve Stockholmu konala Konference OSN o životním prostředí, což byla první konference zaměřena na environmentální problémy. O jedenáct let později v roce 1983, byla vytvořena Světová komise Organizace spojených národů pro životní prostředí a rozvoj. O další 4 roky později Komise zveřejnila zprávu Gro Harlem Brundlantové nazvanou *Naše společná budoucnost*, díky které byl zrozen udržitelný rozvoj (B. D. Paul, 2008).

Od konference pořádané OSN v roce 1992, která se konala v Riu a týkala se životního prostředí a rozvoje, Turecko zakomponovalo koncept udržitelného rozvoje do svého Národního rozvojového plánu, což představovalo vysokou úroveň politické organizace. Po této dlouhodobé zkušenosti mělo Turecko silné zázemí a předpoklady pro adekvátní plnění tzv. Cílů udržitelného rozvoje (OSN, 2019).

1.1.1. Cíle udržitelného rozvoje (SDG) v Turecku

Cíle udržitelného rozvoje neboli Globální cíle, byly přijaty členy OSN v roce 2015, jako univerzální výzva k ukončení chudoby, ochraně planety a zajištění toho, aby všichni lidé do roku 2030 žili v míru a prosperitě. Dohromady bylo stanoveno 17 cílů, které jsou zaměřeny na rozvoj jak sociálního, tak i environmentálního a ekonomického rázu. Prostřednictvím hesla „nenechat nikoho pozadu“ se členské země zavázaly k urychlení pokroku u těch nejméně rozvinutých a upozaděných zemí. Proto se cíle soustředí na okamžité splnění několika cílů, jako je například ukončení chudoby, hladu, vymýcení AIDS a diskriminace žen a dívek. Ke splnění těchto cílů je zapotřebí snaha a spolupráce všech zemí na světě (UNDP, 2021).

V kontextu této práce je nutno uvést hlavní cíle udržitelného rozvoje (SDG), které se zabývají indikátory podmiňujícími Index lidského rozvoje. Prvním z nich je SDG 3, který se soustředí na zdraví a pocit blahobytu. V rámci transformace zdravotnického systému, která byla v Turecku zavedena v roce 2002, se v tomto odvětví událo několik zásadních změn a reforem, které měly výrazný dopad na zlepšení infrastruktury, kvality služeb, přístupu ke službám a finanční podpoře. Díky tomuto rozvoji SDG 3 vystupuje, jako jeden z nejvíce úspěšně plněných cílů v Turecku. Dalším z cílů týkajících se HDI je SDG 4, který se zabývá kvalitou vzdělávání. Turecko v poslední době zaznamenalo značný progres v přístupu ke vzdělávání a také se zvýšila kvalita vzdělávání díky kvalifikovanějším učitelům. Posledním zásadním cílem spojeným s HDI je SDG 8, který je zaměřen na ekonomický růst a zaměstnanost. Nicméně spousta cílů udržitelného rozvoje se prolíná a navzájem spolu souvisí, takže by se mezi cíle, které ovlivňují HDI mohl uvést také SDG 1, který se zabývá ukončením chudoby, či SDG 10, který usiluje o snižování nerovnosti v zemi (Sustainable Development Goals Report, 2019).

1.1.2. Index lidského rozvoje (HDI)

Index lidského rozvoje byl vytvořen v roce 1990 s cílem zdůraznit, že základním kritériem pro hodnocení rozvoje země, by neměl být pouze ekonomický růst, ale především lidé a jejich schopnosti. HDI je souhrnným měřítkem průměrného úspěchu v klíčových dimenzích lidského rozvoje: dlouhý a zdravý život, vzdělání a slušná životní

úroveň². Zároveň se jedná o geometrický průměr normalizovaných indexů pro každou ze tří dimenzí.

Dimenze zdraví se hodnotí podle očekávané délky života při narození. Dimenze vzdělávání se měří pomocí průměru doby vzdělání již dostudované generace (zpravidla se jedná o adolescenty ve věkové skupině 25 let a výše) a očekávaných let školní docházky pro děti, které se nachází v předškolním věku. Dimenze životní úrovně se měří hrubým národním příjmem na obyvatele v paritě kupní síly.

Oblast	Indikátor	Minimum	Maximum
Zdraví	Očekávaná délka života (roky)	20	85
Vzdělávání	Očekávaná délka vzdělávání (roky)	0	18
	Střední délka vzdělání (roky)	0	15
Životní standard	Hrubý národní příjem na osobu (v dolarech, PPP)	100	75,000

Tabulka 1: Složení HDI. Zdroj: UNDP (2020)

Výsledky pro všechny tři oblasti se poté sloučí do složeného indexu pomocí geometrického průměru. Finální výsledek vždy udává proměnnou mezi 0 a 1, která definuje podle UNDP určené čtyři stupně lidského rozvoje:

- Velmi vysoký: země s HDI vyšším než 0,800
- Vysoký: země s HDI mezi 0,700 a 0,799
- Střední: země s HDI mezi 0,550 a 0,699
- Nízký: země s HDI nižším než 0,550

HDI zjednodušuje a zachycuje pouze část toho, co obnáší lidský rozvoj. Neodráží nerovnosti, chudobu, lidskou bezpečnost, diskriminaci atd. (UNDP, 2020).

² Zpráva o lidském rozvoji z roku 1993 popisuje slušnou životní úroveň, jako schopnost žít zdravý život, který zaručuje fyzickou a sociální mobilitu a schopnost komunikace a účastnění se života ve společnosti (Rao, N. D., 2018).

2. 90. léta v Turecku

Po náročných 80. letech 20. století, která začala vojenským převratem plným násilím a končila stavem vysoké inflace, mnohočetnými skandály a rozrostlou korupcí, vstoupilo Turecko do 90. let s čerstvě zvolenou hlavou státu Turgutem Özalem (Abramowitz, 1993). Jeho politická kariéra začala v roce 1983, když založil liberálně – konzervativní Vlasteneckou stranu³, která vyhrála volby a Özal se tak stal předsedou vlády, kde setrval až do roku 1989, kdy byl zvolen prezidentem Turecké republiky. Jeho cílem bylo učinit Turecko konkurencí pro ostatní země v poli mezinárodního trhu. Byl zastáncem prezidentské demokracie a svá rozhodnutí týkající se jak ekonomiky, tak i zahraniční politiky, většinou diskutoval pouze s minimálním počtem byrokratů. Tato vlastnost později způsobila napjaté vztahy během jeho prezidentského postu s následujícím premiérem M. Yilmazem a s jeho nástupcem S. Demirelem (Heper, Cinar, 1996).

Podle Pirického (2006) a Kreisera (2008) měla největší vliv na fungování Turecké republiky v té době ekonomická reforma, se kterou T. Özal začal ještě v 80. letech, a která výrazně ovlivnila fungování země v 90. letech. Díky reformě se Turecko integrovalo do světové ekonomiky a v polovině 80. let se ekonomický růst vyšplhal na 7 %. Rostoucí soukromý sektor zvýšil zemi šanci konkurovat západním zemím a začaly také výrazně růst zahraniční investice. Zvýšil se důraz na budování moderní infrastruktury, a tak sebevědomé Turecko začalo projevoval svou konkurenceschopnost. Obzvláště vysoký rozvoj zaznamenalo egejské a středomořské pobřeží, kde došlo k rozvoji turismu. Střední vrstvy začaly bohatnout, čímž se však prohloubila propast mezi jednotlivými společenskými vrstvami. Nejvíce se rozvíjely oblasti velkých měst, a to především oblast Istanbulu, kde převažoval textilní průmysl. Chudé oblasti ve středním a východním Turecku zaznamenaly minimální změny, avšak za vlády Özala došlo k postupné realizaci rozvojového projektu, jehož cílem bylo tyto oblasti, obydlené především Kurdy, hospodářsky rozvinout. Projekt spočíval ve výstavbě přehradních nádrží na řekách Eufrat a Tigris, které by měly nejen vyrábět elektřinu ale

---

³ Vlastenecká strana se sama definuje jako „moderně konzervativní“ a následuje cestu ochrany a rozvoje nacionálně-morálních hodnot, humanity a soutěživé politiky s vlastními pravidly. Zdůrazňuje podstatu společnosti a klade důraz na náboženství a rodinné hodnoty. Strana je založena na nacionalismu, konzervatismu, sociální spravedlnosti a konkurence schopné ekonomice (Kulac, 2014).

také sloužit k závlaze až 1,6 milionů hektarů půdy. Nejvýznamnější výstavba projektu byla dokončena v roce 1992 a byla pojmenována po otci národa Atatürkovi. V plánu bylo dalších 22 přehrad a 19 vodních elektráren, což však vzbuzovalo znepokojení u sousedských zemí (Sýrie, Irák), u kterých plány vyvolávaly strach o vlastní zdroje vody. Z hospodářské liberalizace těžila především proexportně orientovaná moderní průmyslová odvětví, zejména soustředěna na textil, potraviny, chemické látky, elektroprůmyslové výrobky a automobilový průmysl. Nadále však zůstávala velmi špatná úroveň zajištění zaměstnanců či menších živnostníků. Největším nedostatkem téhle hospodářské transformace však bylo to, že nebyla nijak zákonně ukotvena a také chyběly jakékoliv kontrolní mechanismy, které by zabránily kolísání a nestálosti ekonomiky.

V určitém směru také ekonomické situaci napomohlo navázání spolupráce se Spojenými státy americkými, která se nejvíce prohloubila během íránsko-irácké války v roce 1991. Spojené státy se zavázaly k ochraně Kurdů v severním Iráku a po skončení války pomohly půlce milionu Kurdů, kteří uprchli z Iráku k tureckým hranicím, a také asistovaly při stabilizaci země po válce. USA se stalo druhým největším obchodním partnerem Turecka a výrazně se podílelo na zahraniční pomoci a investovalo do tureckého školství a vývoje technologií (Abramowitz, 1993).

I přes v mnoha ohledech úspěšnou transformaci ekonomiky však 90. léta v Turecku byla zhodnocena jako „ztracená dekáda“. Již od přelomu 80. a 90. let byl ekonomický růst velmi nestálý a zemí se čím dál více rozšiřovala korupce, zejména ve státním bankovním sektoru. Obzvláště velký problém představovala úroveň vzdělání a systém sociálního zabezpečení a stále podstatná část populace žila pod úrovní chudoby. Migrace z venkovských oblastí do měst pokračovala v příliš rychlém tempu, ale budování infrastruktury a služeb byly neustále pozadu. Výrazné byly také nerovnosti v příjmech a blahobytu v jednotlivých částech Turecka. Ekonomická situace v zemi byla nestabilní a pro rostoucí počet obyvatel bylo čím dál méně pracovních pozic. Z toho důvodu docházelo ke zvyšující se nezaměstnanosti (Abramowitz, 1993).

Po náhlé smrti T. Özala v květnu 1993 byl zvolen prezidentem dosavadní premiér Suleyman Demirel a své premiérské místo přenechal první ženě na tomto postu v turecké historii Tansu Cillerové. Pravicově liberální S. Demirel do politiky vstoupil se

záměrem vytvoření rovnováhy mezi státem, lidem a náboženstvím. (Kinzer, 2016) Stejně jako Özal, měl Demirel představu stabilní demokracie, ekonomiky a silné armády (Heper, Cinar, 1996).

Do první turecké premiérky, která byla na pozici dosazena po Demirelově zvolení na post prezidenta, byla vkládána spousta nadějí. Nicméně již v roce 1994 zasáhla tureckou ekonomiku finanční krize, při které došlo ke snížení HDP až o 5 % a inflace dosáhla 148 %. Počet nezaměstnaných se v tomto období zvýšil o více než 600 000 a obchodní deficit země vzrostl do nezvykle vysoké úrovně. (Yeldan, 1998) Krize však nebyla jedinou situací, v níž první premiérka prokázala svou politickou nedostatečnost. V Turecku stále probíhal boj s rostoucí korupcí a o rok později po předčasných volbách v roce 1995 vyšel na povrch skandál⁴, který nasvědčoval, že bývalá předsedkyně vlády je do projednávané kauzy zapletena. Turecké obyvatelstvo bylo skandálem otřeseno, což později mělo vliv na ztrátu důvěry ve státní instituce a politickou sféru (Kinzer, 1996).

Jak již bylo nastíněno výše, premiérka Cillerová setrvala ve své pozici pouze dva roky do června 1995. Během tohoto období však ještě stihla podepsat dohodu o celní unii s EU, což bylo tehdy jedno z mála pozitiv téhož roku. (Pirický, 2006) O půl roku později se konaly předčasné volby s nečekanými výsledky. S pouhými 22 % hlasů, což bylo více než u kterékoliv jiné strany⁵, zvítězila proislámská strana Refah v čele s Necmettinem Erbakanem. Strana Refah, je popisována jako strana muslimských hodnot a jejím cílem bylo dosažení sociální spravedlnosti, prosazování muslimských hodnot v celém Turecku skrze vzdělávání, propagandu a zavedení programu „just economic order“⁶. Avšak od počátku kritikové namítali, že součástí je skrytý záměr přeměnit Turecko na stát řízený

---

⁴ Skandál, který je pojmenován podle nedalekého města Susurluk, se odehrál v listopadu 1996 a jedná se o největší skandál novodobého Turecka. Zprvu se případ zdál jako tragická dopravní nehoda, ke kterým docházelo na tureckých silnicích poměrně často, později se však ukázalo, že v autě seděl kriminálník hledaný za několik vražd, obchodování s drogami a útěk z vězení, vysoce postavený policejní úředník, královna krásy a člen parlamentu. Bývalá premiérka Cillerová byla objektem vážných obvinění, která však překroutila na politickou rivalitu a nesnášenlivost ze strany konkurence (Kinzer, 1996).

⁵ Obě centrálně pravicové strany během let ztratily na popularitě a v roce 1995 tvořilo jejich voličské zastoupení dohromady pouhých 38,8 %. Pokles stoupenců centrálně pravicových stran lze celkově brát jako hlavní zdroj zvyšující se politické nestability. Důvodem ztráty příznivců bylo selhání v řešení problémů jako je chudoba, nezaměstnanost a absence sociálního zabezpečení (Lovatt, 2001).

⁶ Program představuje střední cestu mezi kapitalismem a komunismem. Stojí na dvou základních principech – absolutní harmonie ekonomických zájmů mezi muslimy a státní povinnost řídit ekonomiku. Zavedený program má řešit veškeré ekonomické problémy a konflikty vyvolané imperialismem Západních mocí (Yayla, 1997).

právem šarí'a. Proto bylo vynaloženo nezvyklé úsilí, aby se tato strana nedostala k moci, což vedlo ke vzniku koalice, která spojovala centrálně pravicové strany Vlasteneckou stranu (v čele s M. Yilmazem) a stranu Pravé cesty (v čele s Cillerovou). Poté, co se tato vláda rozpadla v roce 1996, nebyla jiná možnost než vyzvat Erbakana, aby sestavil novou vládu. Nová vláda sestavená Erbakanem tvořila koalici se stranou Pravé cesty. Ačkoliv to nebylo poprvé, co se islámská strana objevila ve vládě, bylo to poprvé, co byl do čela vlády dosazen premiér, který v politice prosazoval islám (Salt, 1999).

Erbakan hned půl roku po svém zvolení naznačil nový přístup k zahraniční politice, zaměřený především na posilování vztahů s islámskými zeměmi. Největší prioritou byly vztahy se Sýrií a Íránem, a proto vstoupilo Turecko do spolupráce s Íránem a souhlasilo s odkoupením zemního plynu v ceně několika miliard dolarů, čímž si naopak zprotivilo svého spojence USA, které byly výslovně proti. (Salt, 1999) V domácí hospodářské oblasti však působil Erbakan i kladně a to například tím, že zvedl platy úředníků o 50 % a štedře podpořil i zemědělce (Pirický, 2006).

Důležitým mezníkem během jeho premiérského postu byla tzv. Jeruzalémská noc, kdy irský ambasador s Erbakanovým svolením vedl proslov ve městě Sincan, který zahrnoval výzvy k fundamentalismu a proti-sionistickému⁷ boji. Na tento proslov zděšení Turci reagovali tím, že vyrazili do ulic s nápisy „Turecko je sekulární a sekulární zůstane“. Po jeho 12měsíční kariéře, jakožto premiér, se turecká armáda, která se považuje za ochránce sekularismu, rozhodla zasáhnout a sesadit jej z premiérského postu. Postmoderní puč⁸ dovedl premiéra v únoru 1997 k rezignaci, což vedlo k rozdělení náboženského politického hnutí v Turecku. (Kinzer, 2011) O rok později byla strana Refah zrušena ústavním soudem a všem členům byly uvaleny sankce a zakázána politická činnost na dobu 5 let. K tomuto radikálnímu rozhodnutí došlo z důvodu narušení sekulárního charakteru země a podkopávání demokracie (Boyle, 2004).

---

⁷ Sionismus je hnutí, které usiluje o návrat Židů do Izraele a o vytvoření nezávislého židovského státu (Štěpková, 2013).

⁸ Vojenský převrat, který vznikl po vytvoření spojení mezi armádou a byrokraty. Spojenci vytvořili soupis dekretů, které pro Turecko znamenaly důležité politické, hospodářské a sociální reformy. Dekrety zahrnovaly přísné vymezení proti náboženským komunitám za účelem udržení sekulárního charakteru země. Po podepsání dekretů, v rámci náboženské diskriminace, spousta lidí čelila překážkám ve vzdělávání, pracovním a společenském životě (Daily Sabah, 2016).

V dubnu 1999 se hlavou nově vzniklé koalice stal B. Ecevit. Koalice spojovala Vlasteneckou stranu a stranu Národní akce. (Barchard, 2006) O čtyři měsíce později však Marmarský region zasáhlo zemětřesení o síle 7,4 stupňů Richterovy škály, které mělo devastující účinky. Na území, ve kterém žilo 23 % turecké populace, přišlo kvůli přírodní katastrofě o život 17 000 lidí a mnohonásobně více jich bylo těžce raněno. Zemětřesení také zdevastovalo či těžce poničilo na 100 000 domácností a 16 000 podniků. Také zanechalo téměř čtvrt milionu lidí bez domova a tisíce lidí bez jakéhokoliv zdroje příjmu. Neštěstí způsobilo rozsáhlé škody v industriálním centru s ekonomickými ztrátami, které činily až 6 miliard dolarů pro regiony postižené zemětřesením, což představovalo okolo 7 % tureckého HDP. Také byla vážně poničena infrastruktura včetně komerčních budov, dálnic a mostů. Ačkoliv snahy o reakci vlády na katastrofu byly okamžité, přesto byly zcela nedostačující, jelikož vláda neměla kapacitu, či nebyla připravena řešit tak rozsáhlou krizi. Později byl za neadekvátní pomoc kritizován jak premiér Ecevit, tak i prezident Turecké republiky Suleyman Demirel. (Jalali, 2002) Během svého postu však Ecevit upevňoval status Turecka jakožto věrného člena NATO a spojence USA i přesto, že byl celý svůj život skeptický ohledně amerických závazků k demokracii a lidským právům. (Kinzer, 2006) Na konci roku 1999 dokonce Evropská komise rozhodla, že zváží vstup Turecka do EU za předpokladu, že Ankara splní kodaňská kritéria v oblasti lidských práv a menšinové politiky a že usklopí hospodářské reformy (Pirický, 2006).

Mezitím v roce 2000 skončilo Demirelovi jeho prezidentské období, a ačkoliv usiloval o znovuzvolení, snahy byly neúspěšné a na post prezidenta byl zvolen Necdet Sezer, který na svém postu setrval až do roku 2007. Na rozdíl od Demirela, který si držel odstup a vládě přispíval spíše svými názory a radami, Sezer po zvolení prezidentem výrazně zasahoval do politického dění a nebylo výjimkou, že vystupoval proti vládě, nebo vetoval její návrhy. (Pirický, 2006) Proto byly vztahy mezi nově zvoleným prezidentem a premiérem země velmi napjaté. Politická nestabilita pouze přispěla ke vzniku velké hospodářské krize v roce 2001. Vzhledem k přetrvávající inflaci, se Turecko rozhodlo na začátku roku 2000 využít pomoc Mezinárodního měnového fondu v podobě Deflačního programu, který zprvu fungoval dobře. Bohužel se po pár měsících začaly projevovat jeho slabé stránky, které vláda nemohla předvídat, a země se tak začínala

dostávat do finanční krize. Největší úpadek však způsobila panika především zahraničních investorů, kteří začali měnit tureckou liru na zahraniční měny, čímž Centrální banka přišla o 5 miliard dolarů. Krize způsobila uzavření až 4 000 firem, což vedlo k rozsáhlým demonstracím proti vládě. Premiér si proto pozval Kemala Derviše, viceprezidenta Světové banky, aby řídil ekonomiku. (Koch, 2001) Vláda přijala rozsáhlý program privatizace, jehož součástí byly banky, aerolinky, elektrárny, výroba a distribuce pohonných hmot, tabáku a alkoholu. Stabilizační opatření měla za následek rychlý růst nezaměstnanosti a chudoby. Brzy nato Eceviता postihly zdravotní problémy, které mu později zajistily konec jeho funkce ve vládě v roce 2002, čímž se ještě více prohloubily hospodářské problémy (Pirický, 2006).

3. Turecko po roce 2003

Ačkoliv se v roce 2002 Turecko stále snažilo stabilizovat zemi po velké hospodářské krizi, je tento rok považován za velký milník v historii země a to proto, že se konaly parlamentní volby, jejichž vítězem byla Strana spravedlnosti a rozvoje (AKP), která byla o rok dříve založena R. T. Erdoğanem. „Ak“ v tureckém jazyce znamená „bílá“, což má prezentovat čistou vládu. Zároveň byla strana také prezentována jako osvícenecká strana přinášející osvětlu. AKP se soustředila na politickou liberalizaci a ekonomický růst. Byla silně kritická, co se týká šířící se korupce mezi sekulárními stranami. Strana sestavila velmi pestrá koalici sestávající z Islamistů spojených se stranou Refah, islámských modernistů, sociálně konzervativních podnikatelů, sekulárních reformátorů a Kurdů. Tím, že byla strana orientována na rozsáhlou sféru obyvatel, si získala značné množství voličů, díky nimž ve volbách vyhrála s 34 % hlasů. Volby byly značnou změnou pro tureckou politiku. Po výhře strana AKP sestavila vládu, ve které působila jako jediná strana a při předávání moci Erdoğan skromně prohlásil „Nepřišli jsme, abychom vedli našich 73 milionů obyvatel, nýbrž abychom jim sloužili“. (Phillips, 2017) AKP slibovala extenzivní politické a ekonomické reformy, členství v EU a posílení zdravotnictví a školství v zemi (Yeşilada, 2016).

3.1. Osobnost R. T. Erdoğan

Recep Tayyip Erdoğan je zakladatelem Strany spravedlnosti a rozvoje a turecký premiér od roku 2003 do jeho zvolení prezidentem v roce 2014. Jeho politická kariéra byla zahájena vstupem do Asociace Národního mínění, která fungovala jako mozkové centrum dvou prvních nábožensky orientovaných politických stran v Turecku (Strana národního uspořádání a Strana národní spásy). Později se přidal ke straně Refah. Mezi lety 1994-1998 byl Erdoğan starostou Istanbulu, kde působil velmi úspěšně, čímž si připoutal spoustu pozornosti. Jeho post starosty byl ukončen z důvodu nevhodného proslovu⁹, na jehož základě byl odvolán z funkce a poté měl být 10 měsíců vězněn. Jakmile byla zrušena strana Refah, Erdoğan se zapojil do několika jejich následovnic.

---

⁹ V Erdoğanově proslovu tehdy zazněly věty „mešity jsou naše kasárny, minarety naše bajonety. Kupole jsou naše přílby. Věřící jsou naši vojáci.“. Verše pocházely z knihy tureckého nacionalisty Ziyi Gökalpa (Pirický, 2006).

Všechny strany však čekal stejný osud, a tak se rozhodl založit vlastní stranu AKP. (Heper, 2013) Premiérem se však nemohl stát hned, jelikož měl zákaz provozování politické činnosti z důvodu obvinění z rozdělování společnosti pomocí náboženství. Místo toho dočasně pomohl dosadit na tento post svého blízkého kolegu Abdullaha Güla. (Phillips, 2017) Ještě v prosinci 2002 však nově obsazený parlament odhlasoval změnu zákona, která umožňovala Erdoğanovi ucházet se o post poslance v provincii Siir. Zvolení poslancem otevřelo Erdoğanovi možnost stát se předsedou vlády, za což býval často kritizován (Pirický, 2006).

Ačkoliv byla role prezidenta v Turecku spíše reprezentativní, po zvolení Erdoğanova prezidentem v roce 2014, dělal vše pro to, aby se stal nejmocnějším člověkem v zemi. Dále ovládal vládu a stranu AKP skrze zplnomocnění. Svě zemi však přinesl ekonomický růst, zlepšil životní standard, posílil zdravotnický a vzdělávací sektor, díky čemuž Erdoğan představuje jednoho z nejvýznamnějších, efektivních a vlivných vůdců Turecké republiky.

3.2. Turecko pod vládou Erdoğanova a AKP

Když Erdoğanova strana AKP přišla v roce 2002 k moci, v Turecku převládala vysoká nezaměstnanost a také byla země silně ovlivněna uplynulou ekonomickou krizí. Nová vláda premiéra Erdoğanova začala svou éru poměrně překvapivým narušením tureckých vztahů s USA tím, že odmítla spolupracovat ve válce proti Íránu. Tímto rozhodnutím skončila štědrá finanční podpora země ze strany USA, ale také přestaly fungovat vzájemné vztahy. Téhož roku dále vláda pokračovala s vydáváním důležitých ústavních reforem, které zahrnovaly širší práva demonstrantů, shromažďování na veřejnosti a používání kurdštiny v médiích. Dále byla upravena práva vězňů, kteří získali nárok na okamžitý přístup k možnosti obhajoby právníkem, a byl kladen důraz na patřičné chování policie. Také byla zrušena některá tisková omezení. Mezi nejzásadnější reformu však patřilo zrušení protiteroristického článku zákona, kvůli kterému byli v minulosti zatčeni nehodící se novináři a spisovatelé. (Pirický, 2006) Nově od roku 2002 mohli turečtí zaměstnanci pobírat dávky ze státního fondu pojištění pro případ nezaměstnanosti. (Kreisler, 2008) Během roku 2004 se vládě pokusilo úspěšně prosadit několik významných změn, jako je například zrušení trestu smrti či zrušení státních

bezpečnostních soudů. Také se straně AKP však podařil velký zkrat v podobě snahy o prosazení zákonných postihů za cizoložství, což bylo v rozporu s lidskými právy, a pokud by si to vláda nerozmyslela, mohlo by nastat vážné ochlazení vztahů s EU. (Pirický, 2006) Na konci roku nabídla EU Turecku přístupová jednání, což byl zásadní krok, o který se AKP zasloužila, avšak o dva roky později byla jednání zmrazena z důvodu obtíží při obchodování s oběma částmi Kypru (Kreiser, 2008).

Do roku 2007 však strana AKP neměla možnost sjednotit a prosadit svou moc, a to z důvodu zřetelně sekulárního N. Sezera na postu prezidenta. V poslední době byl prezident ve spojení s laickou armádou a často odmítal podepisovat dokumenty předkládané parlamentem, ve kterém dominovala strana AKP. Sezer také několikrát vetoval legislativní návrhy AKP a otevřeně varoval veřejnost před hrozbou islamizace. (Kaya, 2014) Novým prezidentem se stal Erdoğanův spojenec Abdullah Gül, jehož zvolení přineslo Erdoğanovi ještě více moci. Téhož roku strana AKP zažila první politickou krizi za dobu svého působení, a to právě kvůli způsobu zvolení nového prezidenta, kterého si sama strana vybrala. Argumentem opozice bylo, že kandidát za politický islamismus by neměl být prezidentem sekulárního Turecka. Politická krize byla také bodem, kdy se Erdoğanovy liberální postupy změnily z kulturně i politicky konzervativních na autoritářské. (Türk, 2018) Zároveň začal prosazovat prezidentský systém se značnými rozhodovacími pravomocemi. Ačkoliv jeho snahy o změnu politického systému neuspěly, záhy se začal chovat autokraticky a využívat svou moc k umlčení všech opozičních aktérů. (Yeşilada, 2016) Následně byla strana obviněna z porušování laického charakteru země a měla být zakázána. Také se chystal převrat ze strany kemalistické národní organizace, avšak ani jedna akce nedopadla úspěšně a strana se nadále držela u moci (Kreiser, 2008).

Ačkoliv dosud strana působila pro zemi velmi efektivně a spolehlivě, přesto se nepodařilo odvrátit blížící se ekonomickou krizi v letech 2008/2009, která opět poukázala na křehkost turecké ekonomiky. Došlo ke snížení národního příjmu o 7,8 % a vyvážené a dovážené komodity klesly o 30,6 %. Opět se zvýšila nezaměstnanost, která na začátku krize činila 9,9 %, avšak po dvou letech se vyšplhala na 15 %. Finanční krize, která pramenila z USA, zasáhla Turecko zrovna, když byl jeho ekonomický model soustředěn na export a import. Ačkoliv tato krize pouze urychlila již tak upadající

ekonomiku, vláda ji stále prezentovala jako silnou a stojící na stabilním a dominujícím bankovníctví. Ve skutečnosti však industriální podniky přestaly investovat do technologií a vybavení. To znamenalo nejen ztrátu konkurenceschopnosti na světovém trhu, ale také značný pokles v manufakturním průmyslu. Ačkoliv se Turecko z krize vyléčilo poměrně rychle, její dopady nemusely být tak vážné za předpokladu, že by vláda zasáhla dříve. (AYDIN, 2013) Na počátku roku 2009, kdy ještě země bojovala s krizí, se alespoň Turecku podařilo stát se nestálým členem Rady bezpečnosti OSN (Kreiser, 2008).

Od svého nástupu se vládnoucí strana snažila co nejvíce zaměřit na problematiku absolutní chudoby v Turecku. Jako nejúčinnější metody se, při pomoci těm nejvíce potřebným částem společnosti, jevíly zdravotnické a sociální reformy společně s peněžními převody. Nicméně AKP se začala více spoléhat na veřejné, či soukromé iniciativy a charity, které se zabývaly bojem proti chudobě, místo toho, aby upravila daňový systém, vypořádávající se s šedou ekonomikou, a zavedla přerozdělovací strategie. V důsledku vládních kroků sice 19 milionů rodin obdrželo od státu sociální benefity a násobně více rodin obdrželo pomoc od charit spadajících pod náboženství. Nicméně municipality, které spadaly pod opoziční strany, neobdržely od vlády žádnou podporu (WPR, 2017). O rok později v roce 2011 byl schválen nový vzdělávací systém („4+4+4“) v Turecku, který zvyšuje povinnou školní docházku z 8 na 12 let. (viz. kapitola Dimenze vzdělání od roku 2003)

V roce 2013 v Turecku propukl další odpor ke straně AKP, který však původně začal jako demonstrace proti renovaci veřejného parku Gezi v části Istanbulu. Skupina protestantů se na konci května 2013 postavila proti zničení parku Gezi a požadovala zrušení nového městského projektu. Z klidné demonstrace se však brzy vyklubal národní protest, a to z důvodu policejního násilí vůči demonstrantům, což přinutilo AKP čelit největší výzvě od jejího zvolení. Gezi protest poté už nebyl jen malé povstání či hnutí za městská práva, nýbrž demonstrace proti potlačování lidských práv a svobody vyjádření. Skupina demonstrantů se sestávala především z mladých a vzdělaných jedinců, pocházejících ze středních ekonomických vrstev. Erdoğan se směrem k protestujícím, kteří jej veřejně kritizovali a využívali politické i populistické slogany, vyjádřil jako k plenitelům. V reakci na protesty Erdoğan uspořádal shromáždění s názvem „Respekt národní vůli“ a konečně v srpnu téhož roku byla kulturní válka ukončena. Pro Erdoğana však ohrožení jeho vlády

neskončilo, neboť na konci roku přišla další krize, týkající se mnoha vyšetřovaných případů korupčních skandálů. Na základě vyšetřování bylo zadrženo mnoho byrokratů a podnikatelů za krádeže a praní peněz. Brzy se operace obrátila ve válku mezi hnutím F. Gülena¹⁰ a AKP. Skandál spočíval v tom, že spousta soukromých hovorů, uskutečněných důležitými podnikateli či vlivnými politiky, včetně Erdoğan s Gülenem, byla celoplošně vysílána na sociálních sítích. Obě strany hovory označily za zfalšované a později Erdoğan prohlásil skandál za cílený odpor vůči straně AKP (Türk, 2018) a zahájil protiúder se záměrem zničit Gülenovu základnu v Turecku. Zbavil se několika tisíc policejních úředníků, prokurátorů a soudců, údajně spojených s Gülenem, obviněním ze spoluúčasti na pokusu o svržení vlády. (Yeşilada, 2016)

Ke konci roku 2013 také Erdoğan vyjádřil úmysl své vlády zavést oddělené ubytování dívek a chlapců na studentských kolejích. Do té doby se vládě podařilo zakázat společné bydlení již v 75 % studentských ubytoven. Erdogan rozhodl o zrušení zákazu nošení šátků u pracujících žen na pozicích úřadu a o posílení pravomocí kurdské menšiny v Turecku. Těmito rozhodnutími Turecko pod vládou Erdoğan čím dál více opouští sekulární a prozápadní charakter (Mádr, 2013).

3.3. Erdoğan prezidentem

I přes velkou kritiku vůči Erdoğanově osobě a uplynulé skandály doprovázené protesty, se v srpnu roku 2014 Erdoğan stal prvním prezidentem, kterého si zvolil sám lid. Vítězství se dočkal již v prvním kole a to s 52 % hlasů. Ještě před volbami se Erdoğan jasně vyjádřil, že hodlá prosadit prezidentský politický systém, čímž posílí svou moc na postu prezidenta. Povolební období se však neobešlo bez kritiky a zpochybňování volebních výsledků. Především se spekovalo o rozsáhlé kampani, která byla zprostředkována především ze státních zdrojů, ale také byly volby kritizovány z důvodu vládou kontrolovaných médií, které nedaly opozičním kandidátům žádný prostor projevit se (ČT24, 2014).

---

¹⁰ Dobře organizovaná skupina lidí pojmenovaná po Islámském duchovním Fetullahu Gülenovi, kterého následují. F. Gülen je považován za druhého nejmocnějšího člověka v Turecku a prosazuje tolerantní islám, který klade důraz na altruismus, skromnost, tvrdou práci a vzdělání. V roce 2016, bylo hnutí oficiálně prohlášeno tureckou vládou za teroristickou organizaci (BBC, 2016).

Podle Yesilady (2016) Erdoğan po zvolení přenechal svůj premiérský post a vedení strany AKP Ahmetu Davutogluvi, který však postrádal charisma a podporu, které se dostávalo Erdoğanovi. Ačkoliv se jednalo o zastánce liberálně reprezentativního parlamentního systému, který by posouval Turecko vpřed a blíže k západním demokratickým hodnotám, jeho role nebyla příliš výrazná, neboť byla zastíněna osobností Erdoğanem, který nadále ovládal stranu AKP. (Yeşilada, 2016) Rozpory a neshody mezi premiérem a prezidentem o dva roky později vyústily v premiérův odchod z postu. Spekulovalo se i o nebezpečně rostoucí popularitě premiéra, která by mohla ohrozit Erdoğanovu pozici. Premiér mimo jiné zastával svobodu názoru a byl proti pronásledování kritických novinářů a také byl velmi nakloněn k Evropské unii. (ČT24, 2016) Největší překážkou však byla jeho nedostatečná podpora prezidentského systému a neochota nechat prezidenta jednat ve jménu vlády a strany (Selçuk & Hekimci, 2020). Na konci mandátu uvedl, že aby bylo Turecko stabilní, je třeba, aby na pozici premiéra usedl člověk, který souzní s názory prezidenta (ČT24,2016). Na jeho pozici byl dosazen Erdoğanův velmi blízký spojenec Yildirim, který byl zároveň spoluzakladatelem strany AKP a Erdoğanem ustavičně podporoval ve vytvoření prezidentského systému.

Mezitím se v roce 2015 konaly v Turecku parlamentní volby, do kterých strana AKP vstupovala se záměrem transformovat parlamentní systém na prezidentský, což by znamenalo zrušení premiérské pozice a posílení prezidentských pravomocí, které by poté ovládaly i výkonnou moc. Aby mohla strana vyhlásit referendum a dosáhnout změny systému, potřebovala minimálně 3/5 parlamentní většinu. V rámci kampaně v předvolebním období sám Erdoğan vystoupil a žádal voliče o jejich hlasy, aby se mohlo legalizovat to, co už v zemi v praxi existuje. Ve volbách však získala podstatnou část hlasů opoziční strana, čímž AKP ztratila parlamentní většinu a po třinácti letech vlády jedné strany, mohly opoziční strany být součástí koalice. Bohužel se však opoziční strany neshodly v řešení kurdské problematiky, a proto byly ještě v témže roce uspořádány nové volby, ve kterých již AKP získala parlamentní většinu (Selçuk & Hekimci, 2020). V Turecku došlo k velmi rychlé degradaci politiky, charakterizované silnou polarizací obyvatelstva, intolerancí, ztrátou soudní nezávislosti a jednotlivých občanských, ale i polických práv, a rostoucí mocí despotického vladaře (Yeşilada, 2016).

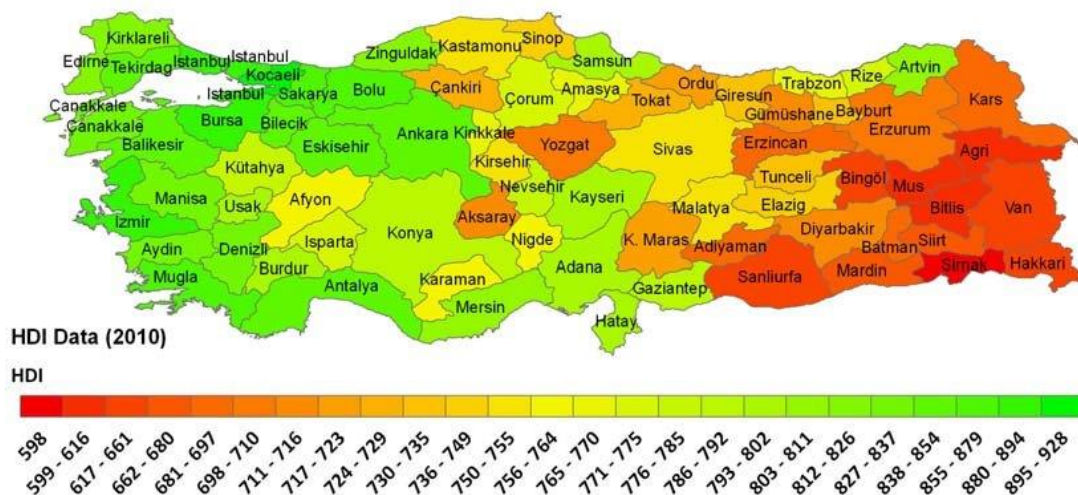
Brzy po volbách bylo Turecko 15. července 2016 svědkem dalších nepokojů. Jednalo se o pokus o vojenský převrat mířen proti osobě prezidenta Erdoğana. Cílem ozbrojené akce bylo svržení prezidenta, jehož vláda nabývala na autokracii, a zachování demokracie, lidských práv a svobody vyjádření v zemi. Aktéry puče byla militarizovaná jednotka, která vždy zastávala sekularistické principy země. Puč vypukl v pátek večer, kdy vojenská jednotka obsadila istanbulské mosty a vzdušný prostor nad Ankarou. Vyhlásila zákaz vycházení a dále zaujala pozice u budovy parlamentu, prezidentského paláce a na letišti. Prezident se v době vypuknutí puče nenacházel v blízkosti Istanbulu, nicméně vyzval občany, aby vyšli do ulic a čelili ozbrojeným jednotkám. Mnoho občanů tak bylo zraněno a do sobotního rána si boj vyžádal 290 mrtvých. K převratu však nakonec nedošlo, jelikož skupina vzbouřenců nedosáhla podpory od zbytku armády a tureckých obyvatel. (IDNES, 2016) Vláda vyhlásila nouzový stav a začalo probíhat vyšetřování. Reuters (2016) uvádí, že během měsíce a půl od neúspěšného puče turecká vláda propustila nebo suspendovala více než 100 000 veřejných činitelů, z nichž desítky tisíc nechala zatknout. Cílem trestů však byli také novináři, akademici, učitelé, piloti, doktoři a podnikatelé. Některé z tureckých největších společností byly zabaveny a soukromý majetek byl zkonfiskován. Vláda se tak snažila pomstít komukoliv, kdo mohl mít cokoliv společného s pokusem o převrat, který byl připisován již zmíněnému Gülenovi. Parlament Evropské unie na konci roku 2016 následně hlasoval pro suspendování přístupových pohovorů s Tureckem ohledně vstupu do Evropské Unie, o který Turecko usilovalo od roku 2004 (Kamal, 2017).

V dubnu roku 2017 byly vyhlášeny volby, týkající se referenda, ve kterém se mělo rozhodnout o politickém charakteru budoucího Turecka. V referendu mohli turečtí občané hlasovat o změně parlamentní demokracie na prezidentský systém, který by posílil roli prezidenta. Referendum přineslo největší změnu v politickém prostředí Turecka od dob vytvoření republiky v roce 1923. Především kurdská jihovýchodní část Turecka a velká města včetně Ankary byly zásadně proti posílení role prezidenta. Nicméně s 51,5 % hlasů byla v referendu odsouhlasena změna politického systému. (Reuters, 2016) Po odhlasování nového systému je Erdoğan oprávněn zůstat v prezidentské pozici o další dvě období navíc, tedy potenciálně až do roku 2029. Také má právo se znovu vrátit k vedení strany AKP (The Guardian, 2016).

V červnu 2018 se více než 85 % tureckých obyvatel zúčastnilo předčasných prezidentských voleb, jejichž výsledkem bylo znovu zvolení R. T. Erdoğanem prezidentem. Výsledek voleb činil 52,5 % ku prospěchu Erdoğanovi a byl posledním krokem k potvrzení a zavedení prezidentského systému, který byl schválen v referendu o rok dříve. (Altun, 2018) Aktuálně však Erdoğanova popularita v Turecku opět klesla, jelikož ekonomická situace země se neustále zhoršuje. Roste inflace a hrozí devalvace měny, což není v souladu s principy, které strana AKP a prezident Erdoğan neustále zdůrazňoval; tedy zachování prosperity a stability (Bayhan, 2020).

4. Index lidského rozvoje v Turecku

Kapitola se věnuje analýze vývoje Indexu lidského rozvoje, která je rozdělena do dvou zásadních období. První podkapitola se věnuje období před nástupem nynějšího prezidenta Erdoğan k moci, zatímco druhá podkapitola znázorňuje vývoj HDI za jeho vlády. Níže uvedená data však nutně neplatí pro všechny oblasti země, a to z důvodu poměrně vysoké nerovnosti v zemi, která je úzce spjata s indikátory, které tvoří Index lidského rozvoje. Takže ačkoliv úroveň lidského rozvoje v Turecku neustále roste a její hodnoty jsou poměrně vysoké, neplatí tyto údaje pro všechny části země. Pro ilustraci jednotlivých nerovností se níže nachází obrázek z roku 2010, který znázorňuje úroveň lidského rozvoje v jednotlivých oblastech Turecka. Z obrázku lze vyčíst, že nejvíce rozvinuté oblasti se nacházejí především v západní části země a v okolí vysoce vyspělých měst. Naopak jihovýchodní část země značně zaostává a tudíž podmínky pro lidský rozvoj jsou zde více omezené. Nerovnosti však neplatí jen pro oblast východu a západu, ale rozdíly jsou znatelné i mezi městy a venkovem. Nicméně problematikou nerovnosti napříč zemí se zabývá cíl udržitelného rozvoje číslo 10, ke kterému se Turecko zavázalo a mělo by jej do roku 2030 dosáhnout (UNDP, 2021).

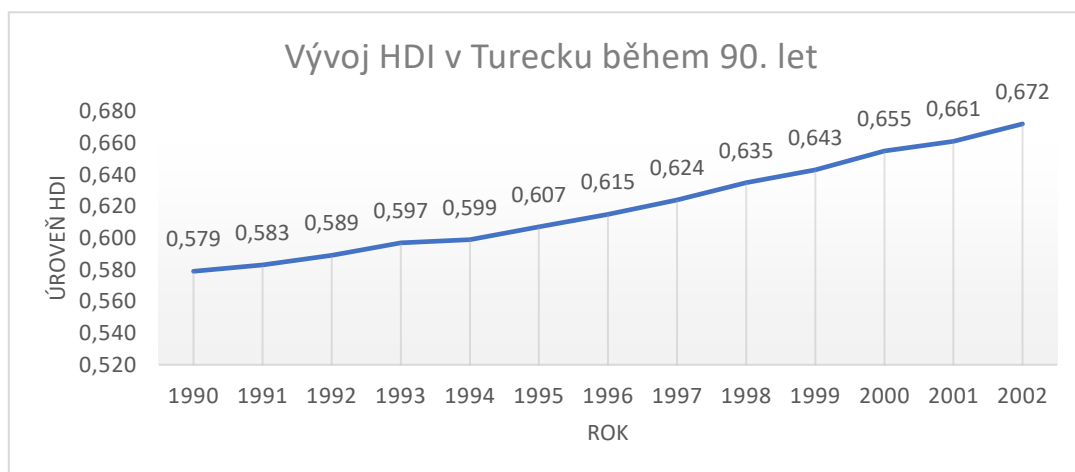

Obrázek 1: Index lidského rozvoje v Turecku napříč jednotlivými provinciemi. 2010. (ZDROJ: Daniell, J. E. at al., 2011)

4.1. HDI v 90. letech

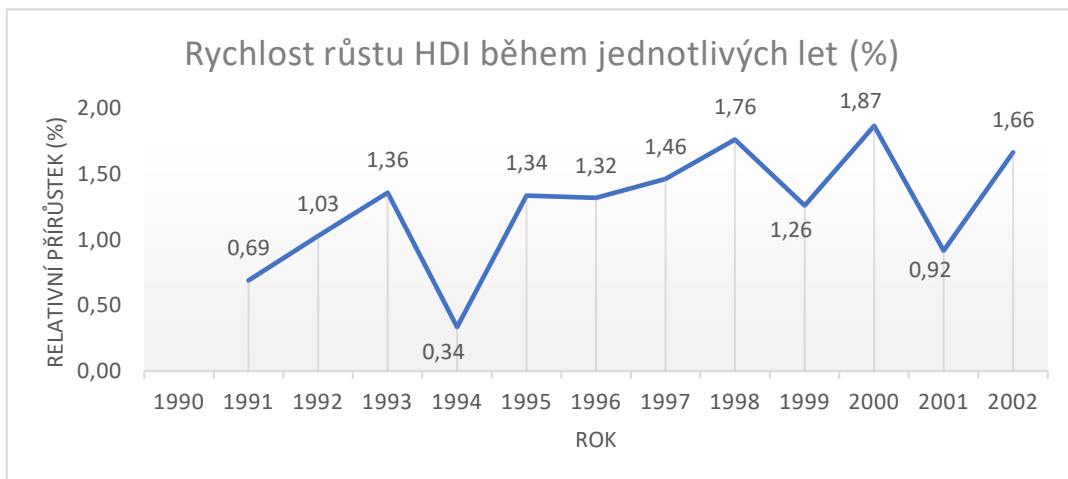
Do 90. let minulého století Turecko vstupuje s poměrně nízkou úrovní Indexu lidského rozvoje, který činil pouhých 0,579. Ačkoliv tato jednotka spadá pod střední úroveň lidského rozvoje, od těch nejméně rozvinutých zemí Turecko dělily pouze dvě setiny hodnoty, neboť tato hranice začíná na úrovni 0,55 a níže. Nicméně Graf č. 1 demonstruje, že tato nízká úroveň byla pouze odrazovým můstkem pro poměrně stabilní a udržitelný vývoj Indexu lidského rozvoje. I přes velmi úspěšný nárůst úrovně HDI, který od počátku 90. let až do roku 2002, činil 0,093, se zemi nepodařilo vystoupat mezi země s vysokou úrovní lidského rozvoje. Nadále se tedy Turecko v tomto období nachází na úrovni středně rozvinutých zemí z hlediska HDI. Během vývoje HDI se Turecku také nepodařilo posunout se v žebříčku rozvinutých zemí směrem nahoru. V počátcích 90. let si Turecko drželo 85. místo z celkových 189 zemí, a ačkoliv se v roce 1999 podařilo Turecku dostat na 78. příčku, v roce 2002 země opět klesla ještě níže, než na začátku 90. let a to na 88. příčku.

Graf 1: Vývoj HDI v Turecku do roku 2002, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.

Z Grafu č. 1 lze vyčíst, že v 90. letech probíhal vývoj lidského indexu poměrně rovnoměrně. Pro úplnou představu vývoje tohoto indexu byl však také využit graf znázorňující rychlost tohoto vývoje. Níže na Grafu č. 2 dochází ke značnému kolísání křivky, která poukazuje na odchylky v jednotlivých letech, kdy situace v zemi neprospívala lidskému rozvoji. První výrazný pokles v růstu nastal již v roce 1994, kdy se země vyrovnávala se změnou prezidenta a nástupem nové premiérky. Také však v tomto období Turecko zasáhla ekonomická krize, která se zřetelně odrazila především na vývoji HNP a následně také na celkové výši růstu rozvojového indexu. Poté se růst navrátil do

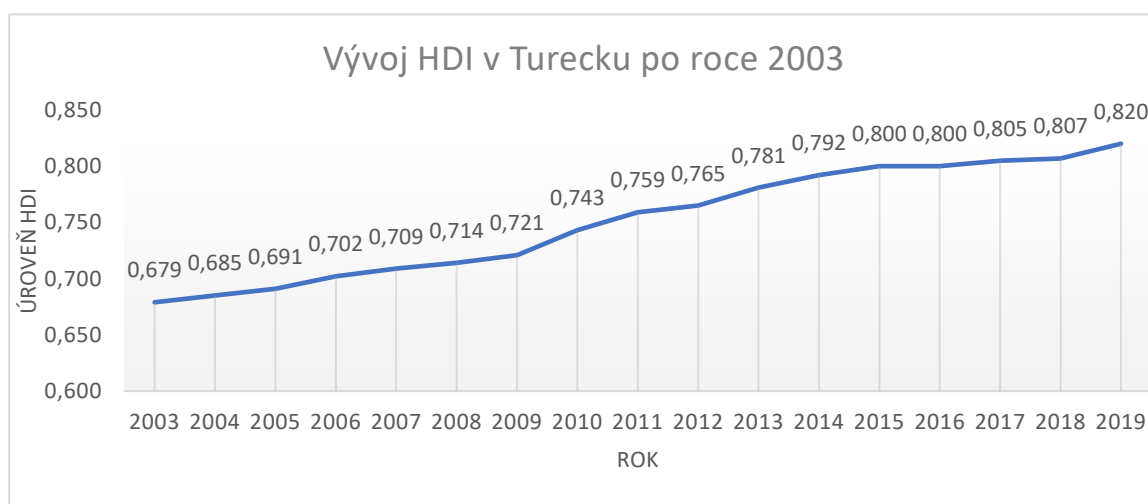
normálu a postupně se zvyšoval. Mírný pokles lze zaznamenat i v roce 1999, kdy zemi otřásla především politická nestabilita, která zapříčinila nepříznivé podmínky pro rozvoj, ale měla později vliv na blížící se ekonomickou krizi, která propukla o dva roky později a zapříčinila další pokles v lidském rozvoji. I přes značné poklesy však průměrný růst za toto období činil 1,25 %, což je vzhledem k nestabilitě a nejistotě v zemi kladným prvkem.

Graf 2: Vývoj HDI podle rychlosti růstu v %, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.

4.2. HDI po roce 2003

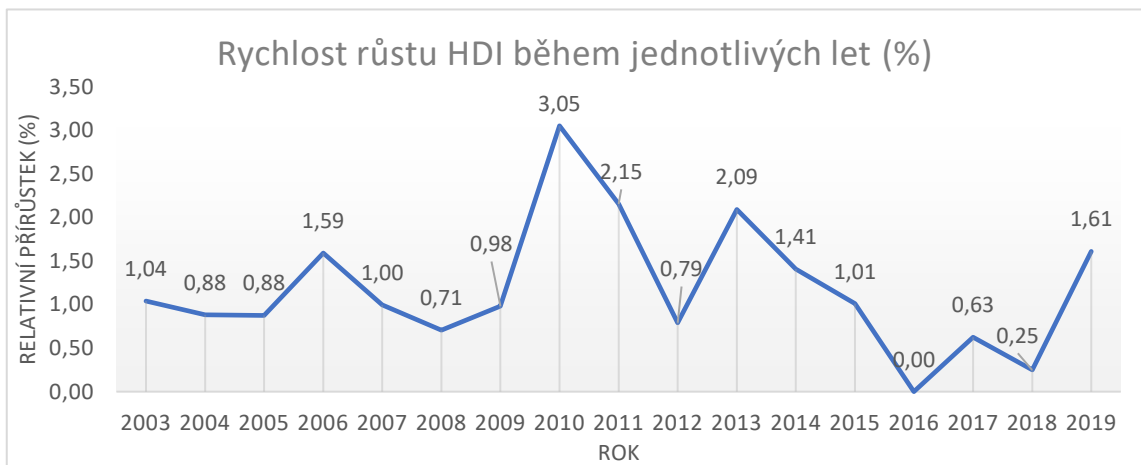
V roce 2003 převzala strana AKP vedení nad stále ještě středně rozvinutým státem, který se držel na hodnotě HDI 0,679. Zanedlouho se Turecko posunulo na vyšší příčku, a to konkrétně v roce 2006, kdy země překročila hranici vysoce vyspělých zemí. Od roku 2009 se vývoj HDI jednoznačně navýšil a podle Grafu č. 3 pokračoval velmi rychlým tempem až do současnosti. Nejvíce zásadním momentem, pro vývoj HDI v zemi, je rok 2015, kdy se Turecko dostává na hranici velmi vysoce vyspělých zemí. Podle dat UNDP se však do této kategorie Turecko řadí až od roku 2018 a to především díky větší délce očekávaného života a zlepšenému životnímu standardu. O rok později bylo Turecko podruhé v řadě kategorizováno, jako země s velmi vysokou úrovní lidského rozvoje a dostalo se tak na 54. příčku.

Graf 3: Vývoj HDI v Turecku po roce 2003, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.

Stejně jako v předešlém období je zde také rozebrán vývoj indexu z hlediska rychlosti růstu, jelikož díky němu lze pozorovat změny v daných situacích, které měly na úroveň rozvoje vliv. Ačkoliv se z Grafu č. 3 zdá, že vývoj byl od počátku jednoznačně rostoucí, z Grafu č. 4 lze pozorovat, že na počátku vlády AKP růst spíše stagnoval, poté došlo k náhlému vzrůstu, který následovalo poměrné zpomalení v době, kdy skončilo prezidentské období Demirela Sulemymana, tudíž se mohla strana AKP konečně realizovat (dosud byla omezena ze strany prezidenta), ačkoliv se dle zpomalení růstu zdá, že ne ve prospěch lidského rozvoje. O pár let později zemi zasáhla ekonomická krize v letech 2008/2009, která se projevila i na poklesu křivky. Překvapivě ještě mezi lety 2009 a 2010 došlo k velmi prudkému nárůstu, který následoval opět prudký pokles

v roce 2012. Podle křivky se zdá, že události, které se děly v Turecku v roce 2013, neměly na lidský rozvoj žádný dopad, avšak od tohoto roku rychlost růstu indexu stále klesá, a to až do roku 2016, kdy dosáhl nuly. Nicméně do zvolení Erdoğana prezidentem v roce 2014, byl roční průměrný růst HDI 1,4 %. Rok 2016 byl poznamenán neúspěšným pokusem o převrat proti nynějšímu prezidentovi, ale také v Turecku probíhala výměna osob na premiérském postu a celková situace v turecké společnosti nebyla příliš příznivá z důvodu silné polarizace obyvatelstva a vzhledem k rostoucímu napětí vůči hlavě státu. V následujících letech se růst zvýšil, z Grafu č. 4 je patrný dopad ekonomické krize v roce 2018, kvůli které se nyní předvídá, že s rostoucí nezaměstnaností můžou výsledky indexu v následujících letech klesnout (Kalyoncu M., 2018). Nicméně v roce 2019 došlo ke znatelnému růstu. V průměru rostla v tomto období hodnota HDI o 1,2 % ročně.

Graf 4: Vývoj HDI z hlediska rychlosti růstu v %, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP

5. Indikátory UR v letech 1990-2002

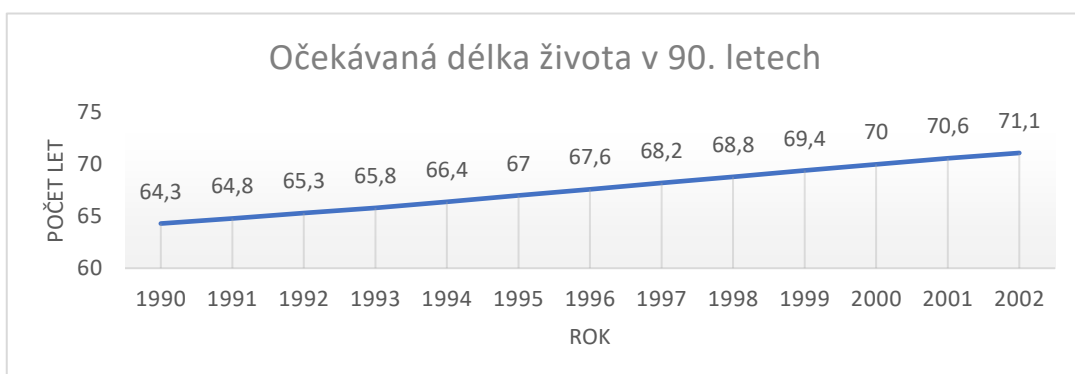
5.1. Dimenze zdraví

V 90. letech, kdy se Turecko potýkalo s politickou nestabilitou, ekonomickými šoky, rostoucí inflací, nezaměstnaností a sociálními neshodami, zdravotnický sektor prostě nebyl prioritou. V roce 1990 činily náklady na zdravotnictví pouhých 2,7 % z celkového HDP země. Zároveň se Turecko potýkalo se třemi hlavními problémy týkajícími se zdravotnického sektoru. Prvním z nich bylo nedostatečné a nesystematické financování, které bylo doplněno o nespravedlivý a roztržitý systém zdravotního pojištění. Dalším problémem byl velký nedostatek a nerovnoměrné rozmístění fyzického a lidského kapitálu. V 90. letech a na přelomu 21. století mělo Turecko nejnižší počet doktorů a sestřiček na 100 000 obyvatel. Třetí a nejzávažnější problém tureckého zdravotnictví souvisí s velikým nepoměrem ve zdravotnických výsledcích, a to především mezi zaostalými východními oblastmi a vyspělejšími západem země, bohatou a chudou populací, a napříč městskými a venkovskými oblastmi (Atun et al., 2013).

V rámci lepší dostupnosti zdravotní péče pro obyvatele s nízkými příjmy byly v roce 1992 zavedeny tzv. Zelené karty. Oprávnění ke zdravotnické péči bylo zavedeno pro turecké občany, kteří si nemohli dovolit platit za zdravotnické služby, což bylo běžně velmi pečlivě kontrolováno. Účelem těchto karet bylo poskytnout rovný přístup ke zdravotní péči všem obyvatelům Turecka, nicméně nebyl bezchybný. Jednou z nevýhod bylo to, že ji občan obdržel až v momentě, kdy byl hospitalizován a v případě předepsaných léčiv byl povinen si je hradit sám, neboť na tuto část léčby vláda nenašla další prostředky. Další nevýhodou byla neochota některých nemocnic přijímat tyto pacienty z důvodu opožděných refundací ze strany státu. (Kisa, Younis, 2006) Mezi lety 1988 a 1993 Ministerstvo zdravotnictví projevilo také mimořádnou aktivitu v zavádění národních zdravotnických strategií a programu zdravotnických reforem, což byl první zdravotnický projekt. V rámci projektu mělo dojít ke změnám týkajících se zdravotního pojištění, nemocniční správy, zlepšení primární zdravotnické péče, ale také měl posílit roli ministra zdravotnictví, jakožto správce sektoru. Jakékoliv snahy o změny za účelem posílení tohoto sektoru, byly narušeny v roce 1993, kdy došlo ke změně v politickém uspořádání země a projekt byl smazán ze seznamu priorit země. Během následujících 4 let se u vedení

vystřídalo 6 různých ministrů zdravotnictví. O rok později byl podepsán druhý zdravotnický projekt ve spolupráci se Světovou bankou, který byl následně schválen i vládou na začátku roku 1995. Nicméně k zavedení reformy bylo nutné nejdříve projekt otestovat. Tudíž projekt navržený ministerstvem zdravotnictví v roce 1996 byl zahrnut do tzv. sedmého pětiletého plánu, který měl pokrýt období 1996-2000. Později se ukázalo, že projekt z dlouhodobého hlediska nebyl úspěšný, neboť neřešil přetrvávající problémy, jako byl například fakt, že stále značná část populace neměla žádné pojistné krytí, koncentrace jedné třetiny nemocničních lůžek a téměř poloviny doktorů byla ve třech největších městech Turecka. (Atun et al., 2013) (Savas et al., 2002) Jak uvádí ve své knize Pirický (2006), i v poskytování zdravotní péče se v Turecku vyskytovaly značné rozdíly. Mezitím, co v Istanbulu připadalo na jednoho lékaře v roce 1995 888 pacientů ve východní části Turecka to bylo okolo 2500 pacientů. V 90. letech fungovaly jak soukromé tak i veřejné nemocnice. Veřejné však byly neustále přeplněné, ačkoliv jejich služby nebyly zadarmo a ani neposkytovaly velmi kvalitní lékařskou péči. Péči na vyšší úrovni poskytovaly soukromé nemocnice, které si však většina turecké populace nemohla dovolit.

I přes značné potíže a nesnadnou situaci napříč celým Tureckem však indikátory týkající se zdraví postupovaly velmi pozitivně během 90. let. Na Grafu č. 5 lze vyčíst rostoucí očekávanou délku života, která během 12 let stoupla o 6,8 let. Z původních 64,3 let v roce 1990 na 71,1 let v roce 2002, což představuje posun nahoru o 11 %.

Graf 5: Očekávaná délka života v Turecku v 90. letech, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.

Zároveň se také snížila úmrtnost matek během těhotenství, či při porodu, která v roce 1990 činila 67 úmrtí na 100 000 živě narozených dětí. Na konci tohoto období počet úmrtí klesl na 39. V návaznosti na zkvalitnění lékařské péče se snížila úmrtnost kojenců,

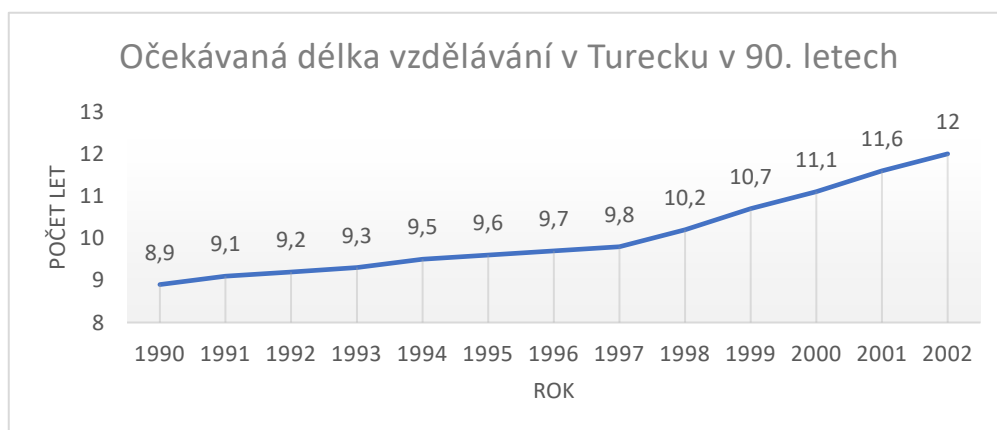
a to konkrétně z 55,4 na 1000 živě narozených dětí v roce 1990 na 27,5 v roce 2002 (Světová banka, 2021).

5.2. Dimenze vzdělávání

Do druhé poloviny 90. let se vzdělávání v Turecku řídilo podle zákona, který udával pouze 5 let povinné školní docházky, která představovala pouze nejnižší, základní vzdělání, které bylo doplněno o 3 další roky na nižší střední škole. Jelikož byla tato hranice velmi nízká, téměř polovina populace postrádala motivaci pokračovat ve studiu, i přes to, že bylo základní i střední vzdělání pro žáky zadarmo. V tomto období znova nabíraly na popularitě dříve uzavřené školy Imam Hatip, které navíc poskytovaly pro studenty ubytování zadarmo. (Kreiser, 2008) Jedná se o instituce založené na tréninku a výchově tureckého duchovenstva, které se později může uplatnit na pozicích kazatelů, či hlasatelů modliteb. Tyto školy vychovávaly především chlapce, později však přijímaly i dívky, kterých však bylo zanedbatelně. Role těchto institucí je v tureckém vzdělávacím systému velice kontroverzní, neboť se zde přou sekulární zásady s těmi náboženskými. Na jednu stranu Turecko usilovalo o laický charakter, který nepodporoval výchovu dvou různých generací mladistvých, nicméně stále zde fungovaly náboženské komunity, které ve školách viděly místo, kde by se jejich potomci mohli realizovat a duchovně rozvíjet. Z důvodu zachování jednotnosti ve výuce byly tyto školy značně limitovány. Především nový zákon z roku 1998 omezil roli náboženských škol tím, že povoloval zápis na tyto školy až od 9. třídy, kdy se předpokládalo, že ve věku 15 let již budou studenti méně náchylní k inklinaci k náboženským institucím. (Kamal, 2017) Nicméně v roce 1997 byl zaveden Základní vzdělávací Program, jehož hlavním cílem bylo prodloužení povinné školní docházky z pěti na osm let, rozšíření příležitosti osmiletého vzdělání pro všechny děti a podpora k úspěšnému dokončení tohoto studia. V širším kontextu byl program navrhnout jako strategie pro zlepšení životních podmínek chudého obyvatelstva. Děti, které pocházely z oblastí s nízkým příjmem, obdržely od Ministerstva školství speciální asistenci, která zahrnovala poskytnutí uniforem, školního stravování a učebnic zadarmo, aby se předešlo jejich znevýhodnění. Děti, které žily v chudých předměstských oblastech a na venkově, především tedy dívky z venkova, získaly díky tomuto programu nejvíce benefitů. Větší příležitost ke vzdělávání otevřela dveře k lepšímu zaměstnání, vyššímu příjmu a vyšší prosperitě. Od zavedení tohoto programu bylo vybudováno

104 000 nových tříd základních škol, které vytvořily prostor pro více než 3 miliony studentů a také bylo vyškoleno více než 70 000 učitelů (Dulger, 2004).

Očekávaná délka vzdělávání udává počet let, které může dítě v předškolním věku očekávat, že stráví studiem ve vzdělávacím zařízení. Tato hodnota je založena na míře zápisu¹¹ do školy v aktuálním období. Graf č. 6 udává vývoj tohoto indikátoru, který nabyl výrazného růstu právě od zavedení nového zákona týkajícího se změn v délce povinné školní docházky. Graf č. 6 udává z počátku až 8,9 očekávaných let, avšak ve stejném období navštěvovalo střední školu, která navazovala na pětiletou základní školu, pouhých 51 % mladistvých daného věku. Z uvedeného procentuálního zastoupení školy navštěvovalo dvojnásobně více chlapců než dívek¹². Od zavedení nového vzdělávacího zákona také výrazně začalo růst procentuální zastoupení žáků navštěvujících střední školy, které v roce 2002 dosáhlo 88 %. Ačkoliv se nepoměr mezi zastoupením dívek a chlapců zmenšil, stále je odděloval třetinový rozdíl. Na univerzity a vysoké školy poté pokračovalo pouze 14 % v roce 1990, kdy se na území Turecka nacházelo 28 státních vysokých škol a jedna soukromá, což na konci dekády vystoupalo pouze na 23 % zapsaných studentů a 53 státních a 18 soukromých univerzit, či vysokých škol (Světová banka, 2021) (YOK, 2019).

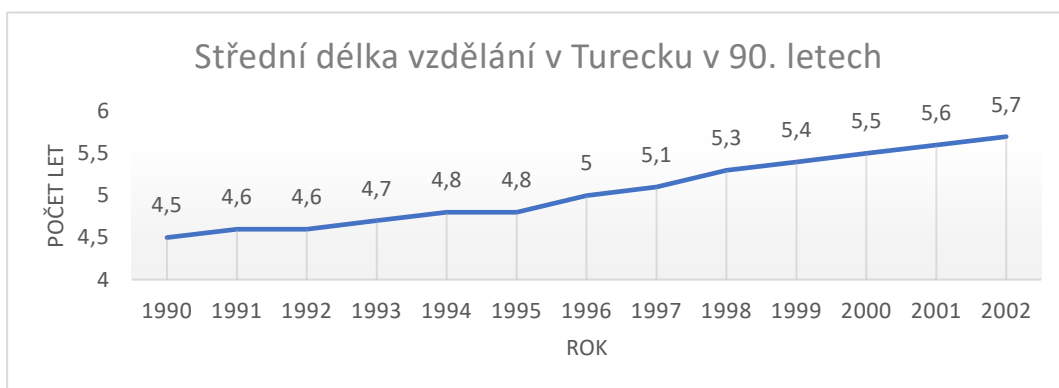
Graf 6: Očekávaná délka vzdělávání v Turecku v 90. letech, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.

¹¹ Míra zápisu udává podíl počtu studentů konkrétní věkové skupiny zapsaných na všech úrovních vzdělávacího systému a počtu lidí v populaci stejné věkové skupiny (Světová banka, 2021).

¹² V některých uzavřených vesnicích a oblastech, kde stále fungovaly kmenové komunity, byly jasně dány role žen a mužů (ku prospěchu mužů). Pro zachování bezpečnosti nebo morálních záležitostí, bylo děvčatům odepřeno právo vzdělávat se. Časem si však komunity na pětiletý vzdělávací systém zvykly, nicméně nástup na střední školu vycházel na období začínající puberty, což v těchto rodinách bylo bráno, jako počátek reprodukčního života jejich dcer, tudíž období, kdy by se dívka měla vdát a navštěvování školy působilo jako nebezpečí (Dulger, 2004).

Oproti předchozímu indikátoru, střední délka vzdělání udává průměrný počet reálně dostudovaných let u obyvatel starších 25 let. Do tohoto průměru se nezapočítávají léta navíc, která byla strávena například opakováním ročníku. Lze tedy na Grafu č. 7 pozorovat, že během první poloviny 90. let strávilo turecké obyvatelstvo dané věkové skupiny vzděláváním méně než 5 let, což nepokrývá ani zákonem danou pětiletou povinnou docházku. Ještě na začátku této dekády bylo celkové zastoupení gramotné populace 79 %. (Světová banka, 2021) Nový zákon týkající se delší povinné školní docházky byl jistě významným krokem k lepší vzdělanosti v zemi, nicméně podle Kreisera (2008) ještě v roce 1999 12 % tureckého obyvatelstva nad 15 let nebylo schopno sepsat krátký a jednoduchý text.

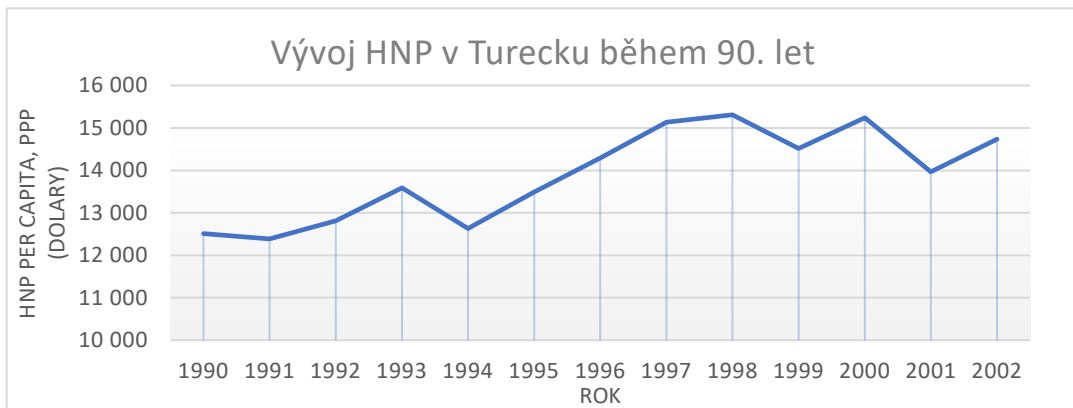

Graf 7: Střední délka vzdělání v Turecku v 90. letech, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.

5.3. Dimenze životního standardu

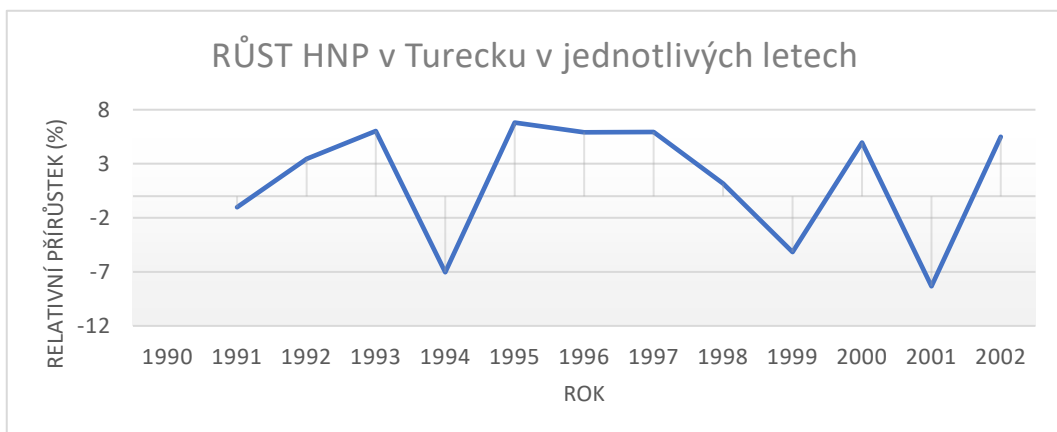
Index lidského rozvoje pracuje v oblasti lidského standardu s indikátorem, který měří Hrubý národní produkt na osobu v paritě kupní síly. Je to z toho důvodu, že HNP zahrnuje veškerý kapitál turecké ekonomiky uvnitř i vně státu. Parita kupní síly dodává indikátoru srovnatelnost ve světovém měřítku, jelikož udává světově unitární jednotku měření. Na Grafu č. 8 lze sledovat vývoj tohoto indikátoru během 90. let. Již na první pohled je značná nestabilita, avšak i přes kolísání křivky došlo ke zvýšení HNP na osobu o 18 %, nicméně svými hodnotami se Turecko stále řadilo mezi země se středními příjmy. Patrné výkyvy lze pozorovat zejména v období ekonomických krizí, kvůli kterým tahle dekáda byla nazvána jako „ztracená“. 90. léta byla také doprovázena velmi vysokou inflací. Největších hodnot, které činily až 105 %, bylo dosaženo v roce 1994. Nicméně po

dosázení vrcholu, míra inflace značně klesala až do konce tohoto období, kdy se její výše nacházela na 45 % (Světová banka, 2021).

Graf 8: Vývoj HNP per capita, v paritě kupní síly v Turecku během 90. let, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.

Graf č. 9, pro detailnější rozbor vývoje HNP v Turecku, znázorňuje pohled na tento indikátor z hlediska rychlosti růstu v jednotlivých letech. Výrazněji lze pozorovat dramatické poklesy v obdobích jednotlivých ekonomických krizí. Podle Grafu č. 9 se Turecko během 90. let třikrát ocitlo v záporném růstu ekonomiky, nicméně je zde také patrný poměrně rychlý návrat do původních hodnot. Výkyvy v ekonomickém sektoru značně působily i na vývoj nezaměstnanosti v zemi, která se během 90. let pohybovala pod hranicí 10 %, konkrétně okolo 8 %. Nejnižší hodnoty v nezaměstnanosti byly zaznamenány v roce 2000, kdy celkový podíl nezaměstnaných v zemi činil 6,5 %. Následkem rozsáhlého propadu ekonomiky však poté v roce 2002 křivka nezaměstnanosti dosáhla prudkého růstu a hodnoty 10,36 % (Světová banka, 2021).

Graf 9: Vývoj HNP v Turecku z hlediska rychlosti růstu, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.

6. Indikátory UR od roku 2003 po současnost

6.1. Dimenze zdraví

Po velkých volbách v roce 2002 se ujala vlády jediná strana se silným závazkem změnit všechny sféry sociálního a ekonomického života v Turecku, včetně zdravotnictví. Nová vláda okamžitě zahájila její Plán urgentní akce, který se týkal reforem napříč zdravotnickým sektorem. Později byl plán přejmenován na tzv. Program zdravotnické reformy, který měl pokrývat desetileté období od roku 2003 do 2013. Program byl vyhlášen za účelem řešení dlouhodobých problémů v Tureckém zdravotnickém sektoru. A to především nerovný přístup ke zdravotnické péči, nedostačující výsledky týkající se zdraví v poměru s ostatními středně rozvinutými zeměmi, problémy s financováním a poskytováním zdravotnických služeb a příliš nízká kvalita péče s omezenými počty lidského kapitálu. Hlavními kroky, které byly učiněny v rámci programu, byly změny ve financování sektoru, v poskytování služeb, v řízení zdravotnictví a v investicích do zdravotnictví. Ve skutečnosti se posílila role Ministerstva zdravotnictví, jakožto správce sektoru a také se stalo hlavním poskytovatelem těchto služeb. Veškeré pojišťovací instituce byly sloučeny do jedné, jelikož do té doby fungovaly roztržitě a pokrývaly pouze část populace. (Aksan et al., 2010) (Atun et al., 2013) Dále podle Yasara (2010) program cílil na šíření jednoduše dostupného a uživatelsky jednoduchého zdravotnického systému a znalost a zkušenost vysoce motivovaného zdravotnického personálu. Podstatnou částí projektu bylo zavedení tzv. rodinné léčby (family medicine), která byla testována od roku 2009 ve 33 tureckých provinciích z celkových 81. Rodinný lékař je zodpovědný za zdraví a řešení zdravotních problémů či nemocí v rozsahu všech členů rodiny. Veškeré zdravotní zásahy jsou řešeny v rámci primární zdravotnické péče, tedy v rámci možností obvodního lékaře, který po zhodnocení může doporučit pacienty ke specializovanému odborníkovi. Nicméně těchto rodinných doktorů je napříč Tureckem stálý nedostatek a na jednoho lékaře spadá 3400 pacientů, proto je prozatím nemožné princip služby implementovat na celou zemi. Jako výsledek těchto implementací však z pouhých 11 % těchto pracovníků, vzrostl jejich počet do roku 2008 na 75 %.

Z důvodu špatného finančního ohodnocení a nekvalitního přístupu ve veřejných nemocnicích se po roce 2002 stále více lékařů rozhodlo praktikovat svou praxi v rámci soukromých ordinací. Ve veřejných nemocnicích převládá nízká kapacita a nedostatek financí. Nejlepší péče je tedy možno dosáhnout v univerzitních nemocnicích, kde také pracuje vysoce zkušený personál, nebo v soukromých nemocnicích, které jsou však finančně méně dostupné. Podle dat z Tureckého statistického úřadu se v roce 2003 v Turecku nacházelo celkem 1 174 nemocnic, z nichž 789 spadala pod ministerstvo zdravotnictví, pouhých 50 z nich bylo univerzitních a zbytek tvořily soukromé nemocnice, tedy téměř 23,3 %. Nejaktuálnější data (2018) uvádějí, že nyní se na území Turecka nachází 1 534 nemocničních zařízení, tedy jejich počet vzrostl o 360, nicméně většina z přibývajících zařízení je soukromá. Počet veřejných nemocnic vzrostl pouze o 100 a procentuální zastoupení soukromých nemocnic stoupl na 37,5 %. Nejvíce nemocničních zařízení se nachází v provinciích měst Istanbul (266, z nichž více než polovina je soukromých) a Ankara (88) (Turkstat, 2018).

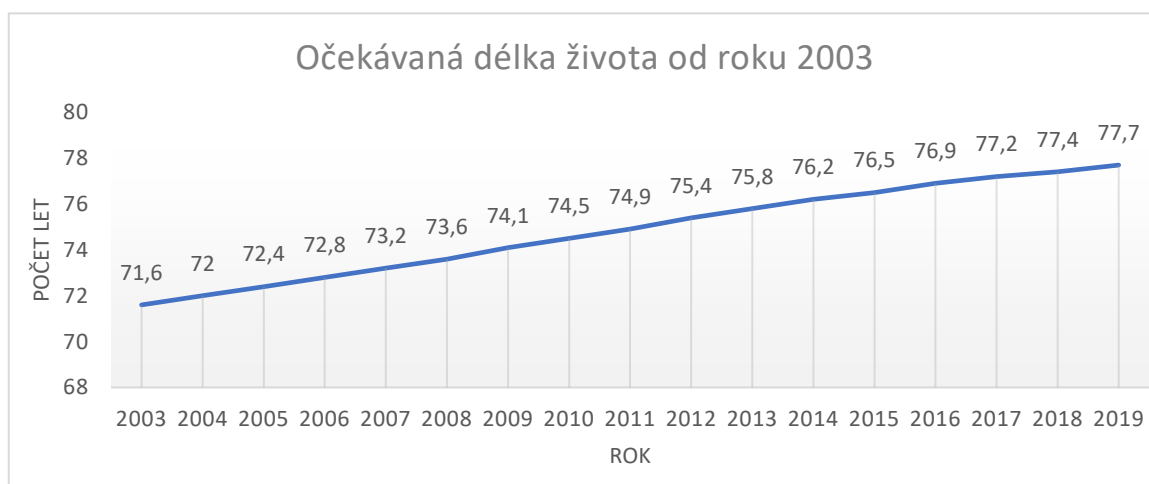
Ke konci platného období reformního projektu v roce 2013 byl počet zaměstnanců ve zdravotnickém sektoru vyšší o 36 % a z původních 295 000 pracovníků v roce 2002 počet stoupl na 460 000 v roce 2012. Více než dvojnásobně také vzrostl počet návštěv ambulantních lékařů na osobu, konkrétně z 3,1 v roce 2002 na 8,2 v roce 2013. Také se zvýšily státní zdravotnické náklady z původních 5,4 % v roce 2000 na 6,7 % v roce 2011. Výrazně došlo ke snížení out-of-pocket¹³ nákladů na lékařskou péči, které činilo až 47 %, což byl největší pokles ze všech zemí OECD. Podle průzkumu také vzrostla celková spokojenost se zdravotní péčí. Před zavedením programu činil podíl spokojených obyvatel pouhých 39,5 %, což se během zavedení reformy podařilo zvýšit na 75,9 % v roce 2011. Také se zvýšilo celkové pokrytí zdravotního pojištění z původních 24 % v roce 2003 na 85 % v roce 2011 (Světová banka, 2018).

Díky neustálému zvyšování úrovně napříč zdravotnickým sektorem došlo od roku 2003 v Turecku k celkovému rozvoji zdravějšího života tureckého obyvatelstva. Graf č. 10 popisuje vývoj očekávané délky života během tohoto období. Od roku 2003 došlo ke zvýšení očekávané délky života o 6,1 let z původních 71,6 v roce 2003 na 77,7 v roce

---

¹³ Náklady pacientů, kteří si péči museli platit sami, tedy ze své vlastní kapsy.

2019. Hodnota se tedy zvýšila o 9 % během 16 let a pro srovnání se nyní Turecko nachází nad světovým průměrem, který činí 72,6 let, avšak ve srovnání s evropskými zeměmi, které mají v průměru očekávanou délku života 81 let, čeká zemi ještě značné úsilí. Značný pokles lze pozorovat především u úmrtnosti matek, která během tohoto období klesla z 38 úmrtí na 1000 živě narozených dětí na 17 v roce 2017. Také došlo ke snížení úmrtnosti kojenců z 25,7 na 1000 živě narozených dětí v roce 2003 na 8,6 v roce 2019 (Světová banka, 2021).

Graf 10: Očekávaná délka života v Turecku od roku 2003, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.

6.2. Dimenze vzdělávání

Jakmile se k moci dostala strana AKP v roce 2002, vzdělávání začalo nabývat na důležitosti a stalo se centrem pozornosti. Do roku 2012 se vzdělávací systém řídil podle zákona z roku 1997, který představoval osmiletou povinnou školní docházku doplněnou o 3 roky na libovolné střední škole (systém 8+3). V roce 2005 se ke třem rokům na střední škole přidal ještě jeden rok, tedy vznikl systém 8+4. Do roku 2012 byl připraven nový zákon, který měl rozšířit povinnou školní docházku celkem na 12 let, které byly rozděleny do 3 úrovní (systém 4+4+4). Studenti jsou tedy od akademického roku 2012 povinni absolvovat čtyři roky základního vzdělání, které nástupem do 5. třídy pokračuje nižším středním vzděláním a následuje čtyřmi lety ve vyšším středním vzdělání. (Kamal, 2017) Jedním z nejvíce patrných dopadů zavedených novou reformou byl značný nárůst počtu Imam Hatip nižších středních škol, které byly dosud z důvodu osmileté docházky výrazně upozaděny. Během akademického roku 2012/2013 tedy bylo otevřeno 1099 nábožensky vedených škol. (Gün, 2014) Reforma upravující školní docházku také představila vstupní

zkoušky, které musejí studenti podstoupit, jestliže se chtějí dostat na všeobecnou střední školu (gymnázium). Nicméně kapacita přijímaných studentů je velmi nízká, například v roce 2013 se o přijetí ucházelo více než milion studentů, z nichž bylo přijato pouhých 363 000. Nepřijatí studenti si poté mohou vybrat mezi náboženskými nebo profesními školami (učňovské obory). Turecká vláda tvrdí, že nový systém kratších vzdělávacích úseků nabízí studentům možnost širší volby, kritici však tvrdí, že to byl politicky motivovaný záměr, jak implementovat náboženství do vzdělávacího systému. (Kamal, 2017) Po roce zavedených reforem prudce vzrostl počet studentů na profesních školách a třídy začaly být přeplněné. Také bylo zjištěno, že studenti postrádají motivaci chodit do školy a jejich výsledky jsou neadekvátní. Zvýšila se i míra studentů, kteří opustili studium. (Gün, 2014) Podle výsledků PISA¹⁴ bylo Turecko v pořadí 31. mezi 37 státy OECD v roce 2018. Turečtí studenti ve věku 15 let se nacházeli pod průměrem OECD ve všech oblastech vědomostního měření, tj. čtení, matematika a přírodní vědy. Ačkoliv studenti prokázali pokrok oproti předešlým letem, podle výsledků pouze 3 % ze skupiny patnáctiletých studentů dosáhlo vysoké úrovně čtecích dovedností, z čehož výrazně lépe se v testu projevily dívky (Ulkar, 2019).

V roce 2016, kdy zemi zasáhl pokus o vojenský převrat, přišlo o svou pozici velké množství zaměstnanců ve vzdělávacím sektoru. Ve vyšším vzdělávání bylo propuštěno okolo 5000 akademiků, včetně děkanů a profesorů. Co se týče základního a středního vzdělávání, přišlo o práci odhadem 28 000 učitelů z veřejných škol (Kamal, 2017).

Na Grafu č. 11 lze pozorovat vývoj očekávané délky studia, u které došlo k výraznému nárůstu. Mezitím co se v roce 2003 očekávalo, že děti v předškolním věku stráví studiem 12 let, na konci tohoto období počet let vzrostl na 16,6. Pokud by tedy dítě skutečně studovalo tak, jak se v jeho předškolním věku předpokládá, mělo by úspěšně vystudovanou základní a střední školu na počátku tohoto období na jeho konci by k vystudovaným stupňům přibyla i vysoká škola. Během tohoto období došlo k výraznému pokroku v nabídce vysokých škol. Zatímco v roce 2003 bylo na celém území Turecka pouhých 53 státních vysokých škol a zápis studentů činil okolo 25 %, v roce 2018 počet státních vysokých škol dosáhl 129 a zápis stoupl na 113 %. Rozdíl mezi účastí

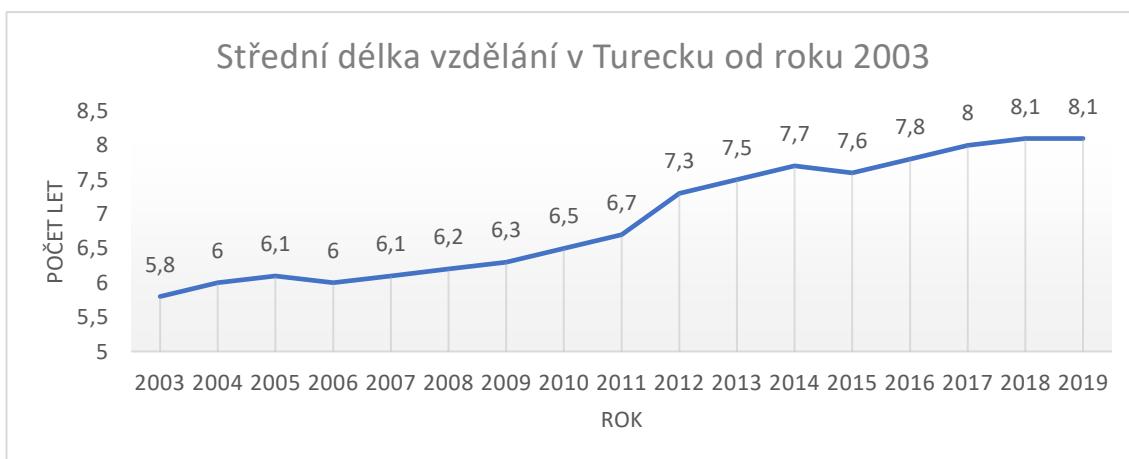
¹⁴ Program, který porovnává úroveň a kvalitu vzdělanosti u studentů 79 účastněných zemí, pomocí srovnávacího testu složeného z hlavních vzdělávacích oblastí, tj. četba, matematika a přírodní vědy.

chlapců a dívek se snížil na minimum, tedy v roce 2018 navštěvovalo vysoké školy přibližně stejný počet chlapců, jako dívek. Mimo státní univerzity se v Turecku v témže roce nacházelo 72 soukromých škol, které byly však neziskové. (YOK, 2019) Dále Graf č. 1 ukazuje znatelný nárůst od vydání nového vzdělávacího zákona, který prodloužil povinnou školní docházku na 12 let.

Graf 11: Očekávaná délka vzdělávání v Turecku od roku 2003, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.

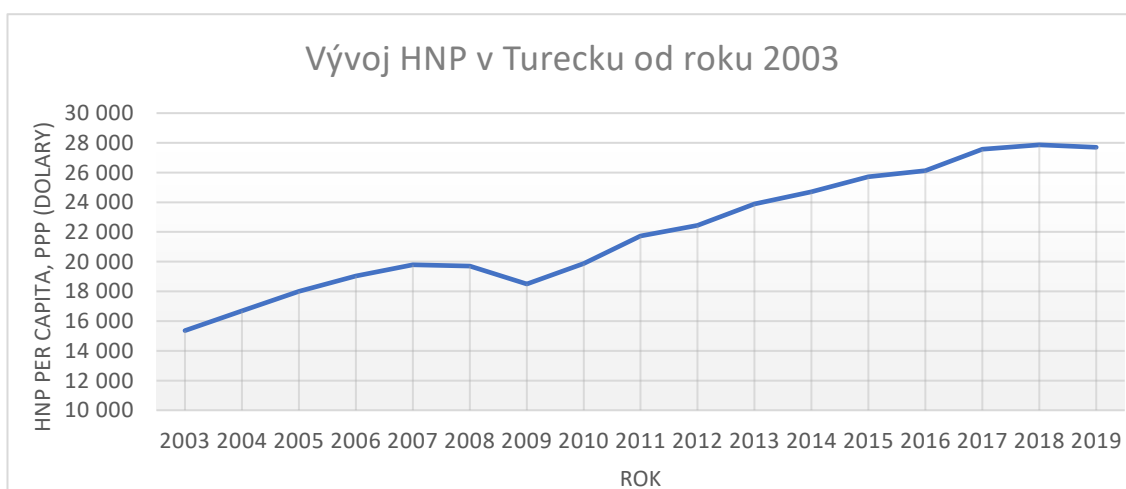
Ačkoliv byla očekávaná délka studia 12,1, ve stejném období činil reálný počet vystudovaných let tehdejší generace 5,8 let. Graf č. 12 popisuje tento vývoj a lze pozorovat, že i přes značný nárůst se počet let vyšplhal na poměrně nízkou hodnotu 8,1 let, která se běžně vyskytuje mezi méně vyspělými zeměmi. V Evropských zemích se tato hodnota nachází nad hranicí deseti let. Lze pozorovat, že ani nově upravený zákon z roku 2012 zatím výrazně nezměnil vývoj reálně studovaných let, nicméně vzhledem k tomu, že indikátor vykazuje úroveň vzdělání již pracující generace, patrně se výsledky změn ve vzdělávacím systému teprve projeví. Výrazné změny se však projeví u míry zápisu dívek, který z původní hodnoty 76 % v roce 2003 stoupl na 103 % v roce 2018 (Světová banka, 2021).

Graf 12: Střední délka vzdělání v Turecku od roku 2003, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.

6.3. Dimenze životního standardu

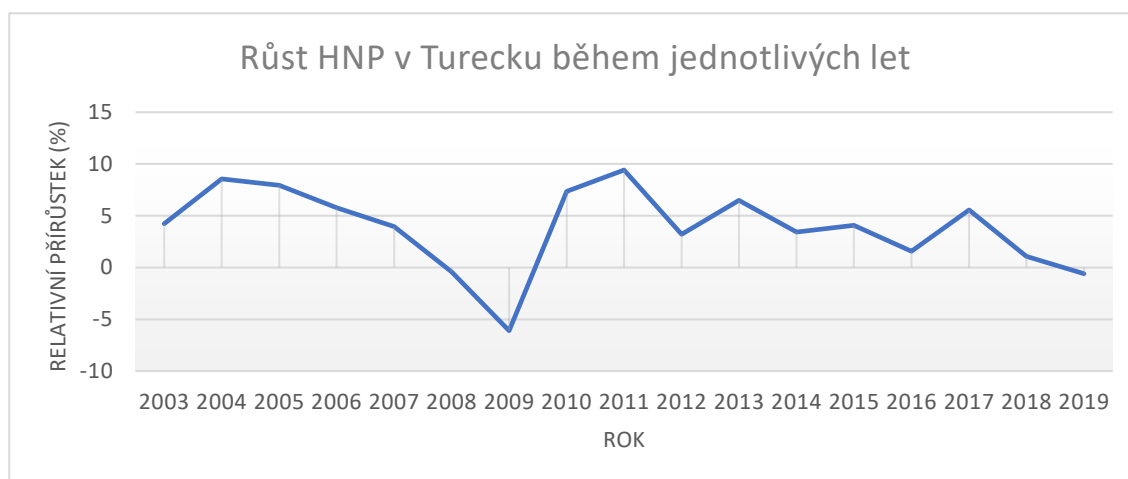
Nástup AKP k moci v roce 2003 znamenal pozitivní posun pro spoustu odvětví v zemi. Vývoj ekonomiky nebyl výjimkou, což lze zaznamenat na Grafu č. 13, který udává vývoj HNP pro období 2003-2019. Značně pozitivní vývoj lze pozorovat již od roku 2003, kdy Turecko ještě stále bojovalo s následky ekonomické krize na přelomu let 2001/2002. První známky nestability ekonomiky se projevují v roce 2007, kdy ekonomika poměrně stagnuje, či mírně klesá a v důsledku další ekonomické krize v roce 2009, je zde patrný další pokles křivky. Nicméně poté vývoj ekonomiky v Turecku pokračoval velmi kladně až do konce období. Již podle Grafu č. 13 lze říct, že v daném období došlo k významnému nárůstu HNP v zemi. Z původních 15 361 dolarů na osobu se hodnota do konce období zvýšila až o 80 % na výši 27 701 dolarů na osobu. Ačkoliv došlo k výraznému rozvoji turecké ekonomiky, stále se mezi průměrem zemí OECD a Tureckem nachází velká propast. V roce 2009 byla hodnota průměrně výše HNP na osobu mezi zeměmi OECD o 54 % vyšší než hodnota v Turecku. Avšak tento rozdíl se od roku 2009 čím dál více zmenšuje a roku 2017 mezera klesla na 37 %. (OECD, 2021) V průběhu tohoto období také došlo k výraznému snížení inflace, která se držela pod hranicí 10 %, přesto však v posledních letech značně stoupá a v roce 2018 její výše činila 16,3 % (Světová banka, 2021).

Graf 13: Vývoj HNP per capita, v paritě kupní síly v Turecku od roku 2003, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.

Předešlý Graf č. 13 vykazoval poměrně stabilní a udržitelný růst turecké ekonomiky s pouze ojedinělým poklesem křivky. Nicméně z hlediska rychlosti růstu je možno ve stejném období pozorovat mnohá vychýlení a kolísání. Na Grafu č. 14 jsou však podstatná jen dvě vychýlení, která se nacházejí v záporných číslech. První zásadní pokles v růstu je na Grafu č. 14 znázorněn nejdříve postupným snížením od roku 2004 a následným rychlým propadem v roce 2009, který vyvrcholil o dva roky později a dosáhl svého dna. Ačkoliv se křivka během jednoho roku vrátila opět k vysokému ročnímu růstu, tento propad byl následován i vysokou nezaměstnaností, která v témže roce činila 12,5 %. Druhé podstatné vychýlení křivky nastalo v roce 2019 a stále přetrvává. Značná je také rostoucí nezaměstnanost, která dosáhla nejvyšších hodnot od 90. let a v roce 2019 činila 13,7 %. Pokles v ekonomickém růstu a nárůst nezaměstnanosti způsobil i nárůst obyvatel žijících v chudobě. Chudoba je v Turecku měřena, jako podíl lidí žijících pod úrovní chudoby, která činí 5,5 dolarů na den v paritě kupní síly, aby hranice nebyla ovlivněna inflací. Během let 2005-2016 se úspěšně dařilo chudobu v zemi regulovat, nicméně od roku 2016 opět začala růst a nyní se procentuální zastoupení osob žijících pod úrovní chudoby rovná 14,5 (Světová banka, 2021).

Graf 14: Vývoj HNP v Turecku z hlediska rychlosti růstu, vlastní zpracování. Zdroj dat: UNDP.

7. Komparace HDI v Turecku před a po nástupu R. T. Erdoğanu k moci

Poslední kapitola se zaměřuje na porovnání vývoje indexu a jednotlivých indikátorů během obou zkoumaných období. Komparace je postavena na základě uvedených dat v předchozích kapitolách.

Turecko si v průběhu třiceti let od založení Indexu lidského rozvoje prošlo velkými změnami a značným pokrokem. Lze však vypožorovat, že v průběhu vývoje hrála patrnou roli politická situace a dění v zemi. Již od počátku 90. let se politické zázemí v Turecku projevovalo velmi nestabilně, a to především z důvodu neustále se střídajících členů ve vládě. Krátká působnost jednotlivých politických aktérů a koalice mnohdy disharmonických stran, tedy měla za následek pomalejší růst lidského rozvoje, než byl potenciálně možný. Proto ačkoliv došlo ke značnému růstu, doprovázeného kladnou růstovou křivkou, se stále na konci tohoto období Turecko nacházelo mezi středně rozvinutými zeměmi. Po zvolení strany AKP se projevila značná výhoda ve vedení jedné strany, co se týče implementace nových zákonů a reforem, týkajících se jednotlivých indikátorů lidského rozvoje. Stabilnější a jednotný politický systém tak může být pokládán, jako jeden z důvodů rychlejšího vývoje indexu. Do roku 2002 činil nárůst HDI 16 %, což v porovnání s vývojem od roku 2003, který se zvýšil do roku 2019 o 21 %, není markantní rozdíl. Nicméně značný rozdíl lze pozorovat v úrovni rozvoje a také v žebříčcích rozvinutých zemí. Mezitím, co se v 90. letech Turecko stále nacházelo mezi středně rozvinutými zeměmi a na příčkách, posuzujících úroveň rozvoje mezi jednotlivými zeměmi, během dalších let spíše degradovalo, od nástupu AKP došlo k posunu státu ze středně rozvinutých zemí, přes vysoce rozvinuté země až mezi země s velmi vysokou úrovní rozvoje, což také bylo doprovázeno posunem z 88. na 54. místo mezi 189 zeměmi v rámci hodnocení HDI. Ačkoliv se tedy procentuální nárůst mezi jednotlivými obdobími nezdá být příliš významný, zapříčinil významné pokroky ve vývoji i v celkové pozici Turecka ve světě v rámci lidského rozvoje.

Podle UNDP od vzniku indexu v Turecku celková hodnota vzrostla z 0,579 v roce 1990 na 0,820 v roce 2019, což činí nárůst o 42 %. Také se zemi podařilo posunout o tři úrovně rozvoje podle HDI a na žebříčku mezi ostatními zeměmi se posunout o 31 pozic níže.

7.1. Zdraví

Období 90. let bylo zdárným příkladem upozaděného vývoje sektoru z důvodu nestabilního politického systému. Přestože zde probíhaly snahy o zavedení zdravotnické reformy a zástupci vlády si plně uvědomovali nedostatky tohoto sektoru v zemi, zdálo se téměř nemožné reformy implikovat. Za účelem pokrytí zdravotního pojištění v zemi vzniklo v tomto období několik pojišťovacích systémů, nicméně napříč sektorem přetrvával chaos, který kvůli jeho komplikovanosti odrazoval své uživatele. Ačkoliv tedy byla patrná snaha pozitivně přispět k fungování zdravotnického sektoru, chyběla zde systematičnost a jednotnost v rozhodování a zavádění jednotlivých změn. I když období po roce 2003 znamenalo větší koncentraci na danou problematiku, zvýšení státních investic do zdravotnického sektoru a systematické a rychlé zavádění reforem, i přesto předešlé období vykazovalo větší nárůst očekávané délky života. V průběhu 90. let došlo ke značnému pozitivnímu posunu daného indikátoru, jehož nárůst činil až o 6,8 let, což představuje navýšení o 11 %. V porovnání s následujícím obdobím, tudíž od nástupu strany AKP, kdy nárůst očekávané délky života činil 6,1 let, tedy o 9 %, se jedná o paradoxně vyšší pokrok ve zkoumaném indikátoru.

Vysvětlením může být například rostoucí populace, která doprovází růst zdravotnického sektoru, tudíž ačkoliv roste množství fyzického a lidského kapitálu, zároveň roste množství uživatelů tohoto sektoru. To může mít za následek, že změny ve zdraví populace rostou pomaleji a neprojevují se tak výrazně. Pro srovnání obou období podle dat ze Světové banky populace od roku 2003 rostla dvakrát rychleji, než v 90. letech.

Podle dat ze Světové banky v 90. letech zároveň došlo k výraznějším poklesům týkajících se mateřské a kojenecké úmrtnosti ve srovnání s následujícím obdobím. Takže ačkoliv se zdá, že během vlády AKP došlo ke značnější realizaci a implementaci reforem a změn týkajících se tohoto sektoru, výsledky indikátorů naznačují větší efektivitu v předešlém období, které se z důvodu politické nestability a sektorového chaosu zdálo méně efektivní.

Po dobu třiceti let došlo k výraznému zlepšení ve zdravotnictví. Podle UNDP se očekávaná délka dožití zvýšila o 13,4 let, což představuje nárůst o 21 %. Došlo k markantní redukci počtu kojeneckých úmrtí, které klesly z původních 55,4 na 1000 živě narozených dětí na 8,6. Velký úspěch byl také zaznamenán v mateřské úmrtnosti, která klesla z počátečních 42 na 17 při přepočtu na 1000 živě narozených dětí. Nicméně stále převládá nedostatek lékařů a státní nemocnice nejsou schopny poskytovat kvalitní péči a nedisponují dostatečnou kapacitou. Mezi nově přibývajícími zdravotnickými zařízeními roste tendence budovat soukromé nemocnice, což v zemi přispívá k tzv. zdravotní turistice. Soukromá zařízení nejsou finančně dostupná pro většinu tureckých obyvatel, nicméně ve srovnání s ostatními zeměmi jsou tyto poplatky poměrně nízké, proto čím dál více zahraničních obyvatel využívá zdravotních služeb právě ve velkých městech Turecka. Pouze během roku 2018 činil příjem pocházející ze zdravotnického turismu 1,5 miliard dolarů (Daily Sabah, 2020).

7.2. Vzdělávání

Vzdělávací systém si během posledních tří dekad prošel mnoha změnami, které měly vliv na vývoj jednotlivých indikátorů tohoto sektoru. V obou obdobích bylo zaznamenáno značné úsilí za účelem posílení této oblasti a zlepšení vzdělanosti napříč zemí. Po většinu 90. let v Turecku převládal nedostačující a zaostalý vzdělávací systém, který podporoval a motivoval studenty pouze k základnímu vzdělání. Ačkoliv koncem 90. let došlo ke vzdělávací reformě, která posunula nízkou hranici povinné školní docházky z 5 let na 8, na křivkách vykazujících vývoj jednotlivých indikátorů lze zaznamenat velmi mírný růst. Následující období již vykazovalo větší koncentraci na školský systém, který během let prošel výraznou transformací, jež znamenala další navýšení povinné školní docházky a to na 12 let, díky čemuž lze ze získaných dat konstatovat, že vývoj jednotlivých indikátorů probíhal v tomto období úspěšněji. Nicméně s přibývajícím povinností absolvovat střední školu přibyl také závazek příslušných orgánů poskytnout dostatek vzdělávacích zařízení. V této oblasti byl v zemi zaznamenán značný nedostatek, jelikož většina tureckých studentů stále nemá přístup ke studiu vlastního výběru. Oproti 90. létům byla po roce 2003 věnována výrazně vyšší pozornost především vysokoškolskému vzdělání. Rapidně se zvýšil počet vysokoškolských institucí a také došlo k nárůstu zápisů k vyššímu vzdělání.

Co se týče dat uvádějících vývoj obou indikátorů zakomponovaných ve výpočtu HDI, lze díky komparaci konstatovat, že během 90. let došlo k nižšímu rozvoji vzdělávání než v následujícím období. Očekávaná délka vzdělávání se od roku 1990 zvýšila o 3,1 let, zatímco během období od roku 2003 se tato hodnota zvýšila o 4,5 let. V měření střední délky studia také došlo k pozitivnějšímu vývoji až po roce 2003. Do roku 2002 střední délka narostla o 1,2 let, poté pokračoval růst téměř dvojnásobně, tudíž během vlády AKP došlo ke zvýšení střední délky vzdělání o 2,3 let.

Ačkoliv během uplynulých tří dekad došlo k výraznému rozvoji ve vzdělávacím systému a podle získaných dat došlo k nárůstu očekávané délky studia o 7,7 let a střední délky vzdělávání o 3,6 let, úroveň vzdělání v Turecku je stále poměrně nízká. Data z OECD (2019) uvádějí, že ve všech aspektech kromě financování sektoru (v roce 2016 činil podíl státních výdajů do vzdělání 5,4 %, což je o 0,4 % výše než průměr zemí OECD) se Turecko nachází daleko pod průměrnými hodnotami OECD.

7.3. Životní standard

Indikátor věnující se životnímu standardu má z výše uvedených indikátorů patrně největší moc ovlivnit vývoj HDI. V obou obdobích lze pozorovat pokles celkového vývoje HDI v souladu s poklesem ekonomické hladiny v zemi. Zároveň se jedná o indikátor, na němž lze pozorovat největší nárazové změny a markantní rozdíl mezi jednotlivými obdobími. Jak již bylo zmíněno, 90. léta se kvůli své ekonomické nestabilitě nazývají „ztracená dekáda“ a je tudíž patrné, že vývoj probíhal velmi nerovnoměrně a během některých let i záporně. Turecko se v tomto období muselo potýkat až se třemi ekonomickými krizemi, které byly doprovázeny vysokou inflací a nezaměstnaností. V porovnání s obdobím po roce 2003 se jednalo o velmi znepokojující období, co se týká rozvoje. Mezi lety 1990-2002 došlo k nárůstu HNP na osobu o pouhých 18 % s ročním průměrným růstem 1,5 % oproti tomu od roku 2003 se HNP na osobu zvýšilo do roku 2019 až o 80 % a průměrně každý rok rostlo o 3,8 %. Další významnou změnou byl vývoj inflace, která během 90. let dosahovala rekordních výšin činících 105 % v roce 1994. Od roku 2003 se podařilo dostat tuto hodnotu pod 10 %, kde se také téměř celé období udržela.

Turecko od nástupu AKP k moci zaznamenalo významný ekonomický růst, ačkoliv během tohoto období také došlo k ekonomické krizi v roce 2009 a nyní si prochází dalším ekonomickým poklesem. Také se v zemi po roce 2003 začala zvyšovat nezaměstnanost, která do 90. let nepřesahovala 10 %, avšak již v roce 2009 dosáhla 12,5 % a aktuálně (2020) se stav nezaměstnanosti nachází na nejvyšší hodnotě, která činí téměř 14 %. I přesto však lze konstatovat, že od nástupu AKP k moci v zemi došlo k výraznému posílení a stabilizaci ekonomiky, které mělo vliv na celkový rozvoj země a také na vývoj HDI.

ZÁVĚR

Situace v Turecku se od 90. let značně změnila. Ačkoliv se neustále střídající se vláda snažila udržet zemi sekulární a prozápadní, nakonec z důvodu neefektivního systému obyvatelé Turecka znovu zvolili cestu proislámského vedení země. Cílem práce bylo zhodnotit, do jaké míry se země rozvíjela před a po změně politického systému v zemi a následně zjištěná data porovnat. Během třiceti let od založení Indexu lidského rozvoje bylo možno v případě Turecka sledovat značný posun kupředu. Podle UNDP se mezi lety 1990 a 2019 hodnota HDI zvýšila z původních 0,579 na aktuálních 0,820, čímž se země dostala ze středně rozvinutých zemí mezi země s velmi vysokou úrovní rozvoje. Tento zásadní pokrok se udál především až v období po nástupu strany AKP k moci. Nicméně po rozboru jednotlivých indikátorů, ze kterých je index kalkulován, je patrné, že ne všechny oblasti tohoto rozvoje se po velkých volbách vyvíjely stejně efektivně, a ačkoliv index vykazuje vysoké hodnoty, některé jeho oblasti vykazují spíše nedostačující rozvoj.

Turecko dosáhlo úspěchu ve všech dimenzích zahrnutých v HDI, nicméně nejzajímavější vývoj proběhl především v oblasti ekonomiky. Porovnávaný růst HNP se jevil, jako jediný indikátor úzce spjatý s přímým děním v zemi. Proto během 90. let došlo k minimálnímu nárůstu tohoto indikátoru ve srovnání s následujícím obdobím. Podle dat ze Světové banky se ekonomická hladina do roku 2002 zvýšila o pouhých 18 %, což později následovalo až 80% nárůstem během vlády R. T. Erdoğana. Stále se však zemi i přes značný pokrok nepodařilo přiblížit úrovni členských zemí OECD a od jejich průměru ji dělí velká propast.

Během pozorovaných let země dosáhla nejvíce úspěchů především v oblasti zdravotnictví. Během 90. let, kdy se v zemi neustále měnilo politické obsazení a země se potýkala s mnoha ekonomickými i politickými problémy, se zdravotnickému sektoru nedostávalo potřebného zájmu. Po zvolení strany AKP bylo zdravotnictví hlavním centrem reform a náprav. Nicméně ačkoliv se tomuto sektoru začala věnovat vyšší pozornost spíše až po roce 2003, z výsledných dat vyplynulo, že během 90. let došlo k vyšší efektivitě, co se týče vývoje indikátorů, zaměřených na zdraví. Klíčový indikátor, sledující očekávanou délku života se v prvním období zvýšil o 11 %, zatímco od nástupu R. T. Erdoğana se indikátor zvýšil pouze o 9 %.

Nejvíce rozporuplnou oblastí indexu během uplynulých tří dekad bylo vzdělávání nových generací, které určovalo budoucí charakter společnosti. V rámci zachování sekularismu v zemi se období do roku 2002 neslo ve snaze vymýtit nábožensky založené školy. Toto období se zároveň vyznačovalo velmi nízkou hranicí povinné školní docházky, která však byla později prodloužena na 8 let. I přesto však indikátory vykazovaly velmi nízké hodnoty. Očekávaná délka vzdělávání se zvýšila o 3,1 let tedy na hodnotu 12 let a střední délka života narostla o 1,2 let a stále vykazovala nízkých 5,7 let. Po nástupu AKP k moci byla značná koncentrace na vývoj vzdělávání. V tomto období došlo k navýšení povinné školní docházky na 12 let a zároveň k rozvoji utlačovaných náboženských škol. Koncem období data vykazovala nárůst očekávané délky vzdělávání o 4,5 let a zvýšení střední délky vzdělání o 2,3 let.

Ačkoliv tedy došlo ke značnému lidskému rozvoji, pouze dvě ze tří dimenzí zaznamenaly vyšší efektivitu vývoje indexu během vlády AKP. Nicméně na základě podložených dat lze konstatovat, že od nástupu R. T. Erdoğanova do čela státu, se HDI v Turecku rozvíjí efektivněji. Nutno také podotknout, že ačkoliv se nyní Turecko nachází mezi zeměmi s velmi vysokou úrovní lidského rozvoje, většina indikátorů, jako například HNP na osobu či střední délka vzdělávání, je stále ve srovnání s evropskými zeměmi či se zeměmi OECD, nedostačující a na nízké úrovni. Změna politického systému se projevila především na vývoji životního standardu, avšak okrajově se dotkla také vzdělávacího sektoru v souvislosti s rozvojem náboženských škol.

Seznam literatury

1. Abramowitz, M. I. (1993). Dateline Ankara: Turkey after Özal. *Foreign Policy*, (91), 164. doi:10.2307/1149066. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1149066?seq=1>
2. ALTUN, F. (2018). Laying the Cornerstone for a New Turkey: The June 24 Elections. *Insight Turkey*, 20(3), 89-103. [cit. 5. 3. 2020]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/26469846>
3. Atun, R., Aydın, S., et al. (2013). Universal health coverage in Turkey: enhancement of equity. *The Lancet*, 382(9886), 65–99. doi:10.1016/s0140-6736(13)61051x
4. Aydın, Z. (2013). Global crisis, Turkey and the regulation of economic crisis. *Capital & Class*, 37(1), 95–109. doi:10.1177/0309816812473957
5. Bahayn, B. B. (2020). Turkey: shaky economy destabilises Erdoğan's authoritarian presidency. [online]. *The Conversation*. [cit. 05.03.2021]. Dostupné z: <https://theconversation.com/turkey-shaky-economy-destabilises-erdogans-authoritarian-presidency-151110>
6. Barchard, D. (2006). Bulent Ecevit. *The Guardian*. [online]. [cit. 22.01.2021]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/news/2006/nov/07/guardianobituaries.turkey>
7. BBC, (2016). Turkey coup: What is Gülen movement and what does it want? - BBC News [online]. [cit. 25.01.2021]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-europe-36855846>
8. Boyle, K. (2004). Human rights, religion and democracy: The Refah Party case. *Essex Human Rights Review*, 1(1), 1-16
9. Çağaptay, S. (2017). *The New Sultan: Erdoğan and the Crisis of Modern Turkey*. Bloomsbury publishing, 2017. Počet stran: 256. ISBN: 1350988979
10. ČT 24, (2014). Premiér prezidentem: Erdoğan se oficiálně ujal prezidentské funkce. [cit. 2.2.2021]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/1019971-premier-prezidentem-erdogan-se-oficialne-ujal-prezidentske-funkce>
11. ČT 24, (2014). Tisk: Erdoğan sice nevyhrál čistě, výsledky je ale třeba respektovat. [cit. 2.2.2021]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/1022309-tisk-erdogan-sice-nevyhral-ciste-vysledky-je-ale-treba-respektovat>

12. ČT 24, (2016). Turecký premiér Davutoglu končí. Vlídna tvář musela ustoupit prezidentovi. [cit. 2. 2. 2021]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/1776326-turecky-premier-davutoglu-konci-vlidna-tvar-musela-ustoupit-prezidentovi>
13. Daily Sabah, (2016). Feb 28: A ‚Post-modern‘ coup of religious, opilitical oppression. [cit. 05.03.2021]. Dostupné z: <https://www.dailysabah.com/feature/2016/08/26/feb-28-a-post-modern-coup-of-religious-political-opression>
14. Daily Sabah, (2020). Turkey resumes accepting patients worldwide for health tourism. [cit. 19. 03. 2021]. Dostupné z: <https://www.dailysabah.com/business/tourism/turkey-resumes-accepting-patients-worldwide-for-health-tourism>
15. Daniell, J. E. et al. (2011). Comparing the current impact of the Van Earthquake to past earthquakes in Eastern Turkey. ResearchGate [online]. [cit. 24.02.2021]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/258434207_Comparing_the_current_impact_of_the_Van_Earthquake_to_past_earthquakes_in_Eastern_Turkey
16. Devex, (2021). General Directorate of State Hydraulic Works (DSI), Turkey. Devex International Development [online]. [cit. 19. 01. 2021]. Dostupné z: <https://www.devex.com/organizations/general-directorate-of-state-hydraulic-works-dsi-turkey-123350>
17. Dulger, I. (2004). Turkey: Rapid coverage for compulsory education—the 1997 basic education program. In *Scaling Up Poverty Reduction: A Global Learning Process and Conference*, Shanghai (pp. 25-27).
18. Gün, F., Baskan, G. A. (2014). New Education System in Turkey (4 +4 +4): A Critical Outlook. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 131, 229–235. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.04.109
19. Heper, M. (2013). Islam, conservatism, and democracy in Turkey: comparing Turgut Özal and Recep Tayyip Erdoğan. *Insight Turkey*, 15(2), 141-156.
20. Heper, M., Cinar, M. (1996). Parliamentary Government with a Strong President: The Post-1989 Turkish Experience. *Political Science Quarterly*, 111(3), 483. doi:10.2307/2151972
21. IDNES, (2016). Zmařený pokus o vojenský puč v Turecku. Co vše o něm víme? IDNES.cz Zpravodajství [online]. [cit. 5. 3. 2021]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/prehledne-puc-v-turecku.A160717_163048_zahranicni_san

22. Jalali, R. (2002). Civil Society and the State: Turkey After the Earthquake. *Disasters*, 26(2), 120–139. doi:10.1111/1467-7717.00196
23. Kalyoncu, M. M. (2018). Lay of the land: What does this year's HDI tell us about Eurasia? UNDP Eurasia – Medium [online]. [cit. 24. 2. 2021]. Dostupné z: <https://undpeurasia.medium.com/lay-of-the-land-what-does-hdi-tell-us-about-eurasia-688968f0b3e4>
24. Kamal, K. (2017). Education in Turkey. Home – WENR [online]. 2021 World Education Services. [cit. 3.3.2021]. Dostupné z: <https://wenr.wes.org/2017/04/education-in-turkeyGe>
25. Kinzer, S. (1996). Scandal Links Turkish Aides To Deaths, Drugs and Terror – The New York Times [online]. [cit. 21. 1. 2021]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/1996/12/10/world/scandal-links-turkish-aides-to-deaths-drugs-and-terror.html>
26. Kinzer, S. (2006). Bulent Ecevit, a Political Survivor Who Turned Turkey Toward the West, Is Dead at 81 - The New York Times [online]. [cit. 22.01.2021]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2006/11/06/world/europe/06ecevit.html>
27. Kinzer, S. (2011). Necmettin Erbakan, a Turkish Prime Minister, Dies at 84 - The New York Times [online]. [cit. 21. 1. 2021]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2011/03/01/world/europe/01erbakan.html>
28. Kinzer, S. (2015). Suleyman Demirel, Seven Times Turkey's Prime Minister, Dies at 90 – The New York Times [online]. [cit. 19. 1. 2021]. Dostupné z: https://www.nytimes.com/2015/06/17/world/europe/suleyman-demirel-former-prime-minister-of-turkey-dies-at-90.html?_r=0
29. Kisa, A., Younis, M. Z. (2006). Financing health care for the poor in Turkey: is a temporary solution becoming a permanent scheme? *Public health reports* (Washington, D.C.: 1974), 121(6), 764 - 768. <https://doi.org/10.1177/003335490612100617>
30. Koch, L. et al. (2001). February 2001 Crisis in Turkey: Causes and Consequences [with Comments]. *The Pakistan Development Review*, 40(4), 467-486. [cit. 22.1.2021]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/41260347>
31. Kreiser, K. (2008). *Dějiny Turecka*. Počet stran: 336. ISBN 978–80–7422–012–8
32. Kulaç, O. et al. (2014). Conservatism and Turkey: Case of Motherland Party. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 5. 10.5901/mjss. 2014.v5n7p548.

33. Lovatt, D. (2001). Turkey since 1970. doi:10.1057/9780333977804
34. Mádr, D. (2013). Erdoğan nechce v Turecku smíšené koleje. Kritici varují před islamismem. Lidovky.cz. [cit. 2.2.2021]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/svet/Erdoğan-nechce-v-turecku-smisene-koleje-kritici-varuji-pred-islamizaci.A131105_215122_In_zahranici_jzl
35. Mádr, D. (2013). Reformy v Turecku: zruší zákaz šátků a povolí kurdská jména. Lidovky.cz. [cit. 22.01.2021]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/svet/reformy-v-turecku-zrusi-zakaz-noseni-satkua-povoli-kurdska-jmena.A131001_132636_In_zahranici_msl
36. Ministerstvo financí ČR, (2020). Skupina Světové banky. Mezinárodní instituce. Ministerstvo financí ČR [online]. [cit. 20.11.2020]. Dostupné z: <https://www.mfcr.cz/cs/zahranicni-sektor/mezinarodni-spoluprace/mezinarodni-instituce/skupina-svetove-banky-11654>
37. OECD, (2019). Country note. Education at a glance 2019. Turkey. [cit. 5. 3. 2021] Dostupné z: https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/EAG2019_CN_TUR.pdf
38. OECD, (2021). "Gross national income" (indicator). [cit. 6.3.2021]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1787/8a36773a-en>
39. Paul, B. C. (2008). A HISTORY OF THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: LITERATURE REVIEW. Annals of the University of Oradea, Economic Science Series 17(2), 581-585 [online]. [cit. 29.10.2020]. ISSN 1222569X.
40. Phillips, D. L. (2017). An uncertain Ally: Turkey Under Erdoğan's Dictatorship. Taylor and Francis, 2017. Počet stran: 206. ISBN:9781351623940
41. Pirický, G. (2006). Turecko. Počet stran: 200. ISBN 80-7277-323-2.
42. Rao, N.D., Min, J. (2018). Decent Living Standards: Material Prerequisites for Human Wellbeing. 138, 225–244. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11205-017-1650-0>
43. Reuters. Pamuk, H. (2016). Turkey sacks 10,000 more civil servants, shuts media in latest crackdown. Reuters. Business & Financial News, U.S & International Breaking News Reuters [online]. [cit. 5. 3. 2021]. Dostupné z: <https://www.reuters.com/article/us-turkey-security-dismissals-idUSKBN12U04L>

44. Salt, J. (1999). Turkey's Military „Democracy“. [cit. 20.01.2021]. Dostupné z: http://repository.bilkent.edu.tr/bitstream/handle/11693/48484/Turkey's_Military_Democracy.pdf?sequence=1
45. Savas, B. et al. (2002). Health care systems in transition: Turkey. Copenhagen, European Observatory on Health Care Systems, 4(4) (2002).
46. Selçuk, O., Hekimci, D. (2020). The rise of the democracy – authoritarianism cleavage and opposition coordination in Turkey (2014–2019). Democratization, 1-19. doi:10.1080/13510347.2020.1803841
47. Siegl, E. (2013). Islám versus modernizace? Náboženství, sekularismus a rozvoj v Turecku. Pohled Turguta Özala. Ústav mezinárodních vztahů, 2013. Počet stran 142. ISBN: 8087558146
48. Sustainable development goals, Report Turkey (2018). Dostupné z: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/23862Turkey_VNR_110719.pdf
49. Světová banka, (2018). Turkish Health Transformation Program and Beyond. 301 Moved Permanently [online]. [cit. 2. 3. 2021]. Dostupné z: <https://www.worldbank.org/en/results/2018/04/02/turkish-health-transformation-program-and-beyond>
50. Světová banka, (2021). World Bank Open Data. Free and open access to global development data. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/>
51. Štěpková, K. (2013). Sionismus. Holocaust. Holocaust [online]. [cit. 21.01.2021]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/slovnicek-pojmu-z-judaismu/sionismus/>
52. The Guardian, (2016). Turkish referendum: all you need to know. World news. The Guardian [online]. [cit. 5. 3. 2021]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2017/apr/10/turkish-referendum-all-you-need-to-know>
53. Türk, H. B. (2018). “Populism as a medium of mass mobilization”: The case of Recep Tayyip Erdoğan. International Area Studies Review, 21(2), 150–168. doi:10.1177/2233865918761111
54. Ulkar, E. (2019). Significant improvement in all education fields, but Turkey still below OECD average, PISA results show – Turkey News. Latest News from Turkey – Hürriyet Daily News [online]. [cit. 5. 3. 2021]. Dostupné z: <https://www.hurriyetdailynews.com/students-improve-scores-in-global-academic-test-in-turkey-149426>

55. UNDP, Human Development Reports (2021). Turkey. United Nations Development Programme [online]. [cit. 25. 2. 2021]. Dostupné z: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/TUR>
56. UNDP, Human Development Reports (2019). United Nations Development Programme [online]. [cit. 12. 11. 2020]. Dostupné z: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019_technical_notes.pdf
57. UNDP, Human Development Reports (2020). Human Development Index (HDI). United Nations Development Programme [online]. [cit. 10.3.2020]. Dostupné z: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>
58. UNEP, (2020). About UN Environment Programme. UNEP [online]. [cit. 29.10.2020]. Dostupné z: <https://www.unep.org/about-un-environment>
59. WPR, (2017). Turkey's Government Shows Little Concern for Growing Income Inequality. World Politics Review | Analysis of international affairs and global trends [online]. [cit. 26. 2. 2021]. Dostupné z: <https://www.worldpoliticsreview.com/trend-lines/20830/turkey-s-government-shows-little-concern-for-growing-income-inequality>
60. Yayla, A. (1997). Turkey's Leaders – Erbakan's Goals: Middle East Quarterly. Middle East Forum [online]. [cit. 21. 1. 2021]. Dostupné z: <https://www.meforum.org/358/turkeys-leaders-erbakans-goals>
61. Yeldan, A. E. (1998). On Structural Sources of the 1994 Turkish Crisis: a CGE modelling analysis. *International Review of Applied Economics*, 12(3), 397–414. doi:10.1080/02692179800000015
62. Yeşilada, B. A. (2016). The future of Erdoğan and the AKP. *Turkish Studies*, 17(1), 19-30. doi:10.1080/14683849.2015.1136089
63. YOK, Council of higher education, (2019). Higher education system in Turkey. Ankara. [online]. [cit. 4. 3. 2021]. Dostupné z: https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2019/Higher_Education_in_Turkey_2019_en.pdf